Моя Україна

Міфи та легенди України

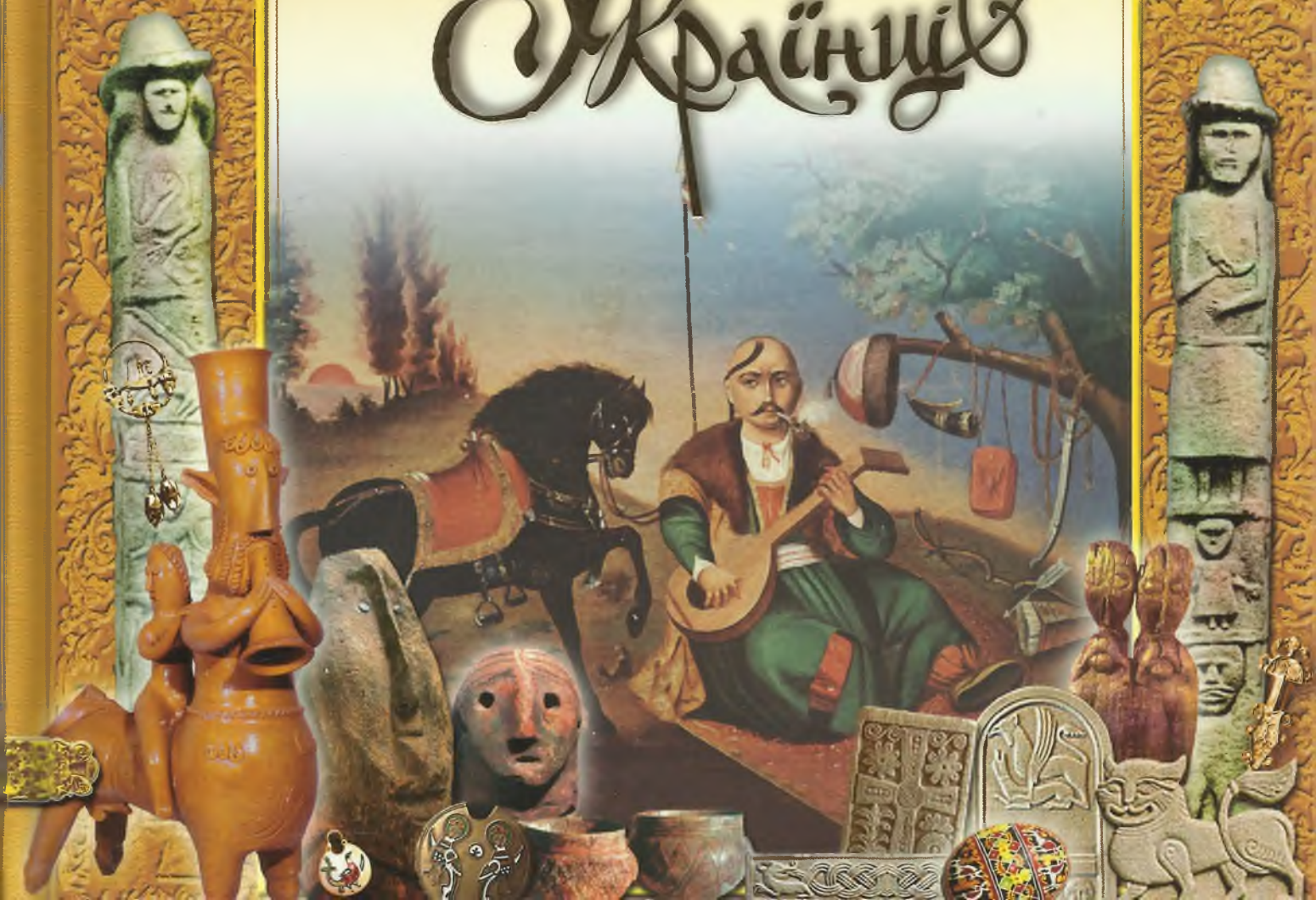

торрент-трекер
оцифровано
Hurtom
www.hurtom.com

О. Я. Шейніна

Міфи та легенди України

МОЯ УКРАЇНА

ПП «Торсінг плюс»
Харків
2009

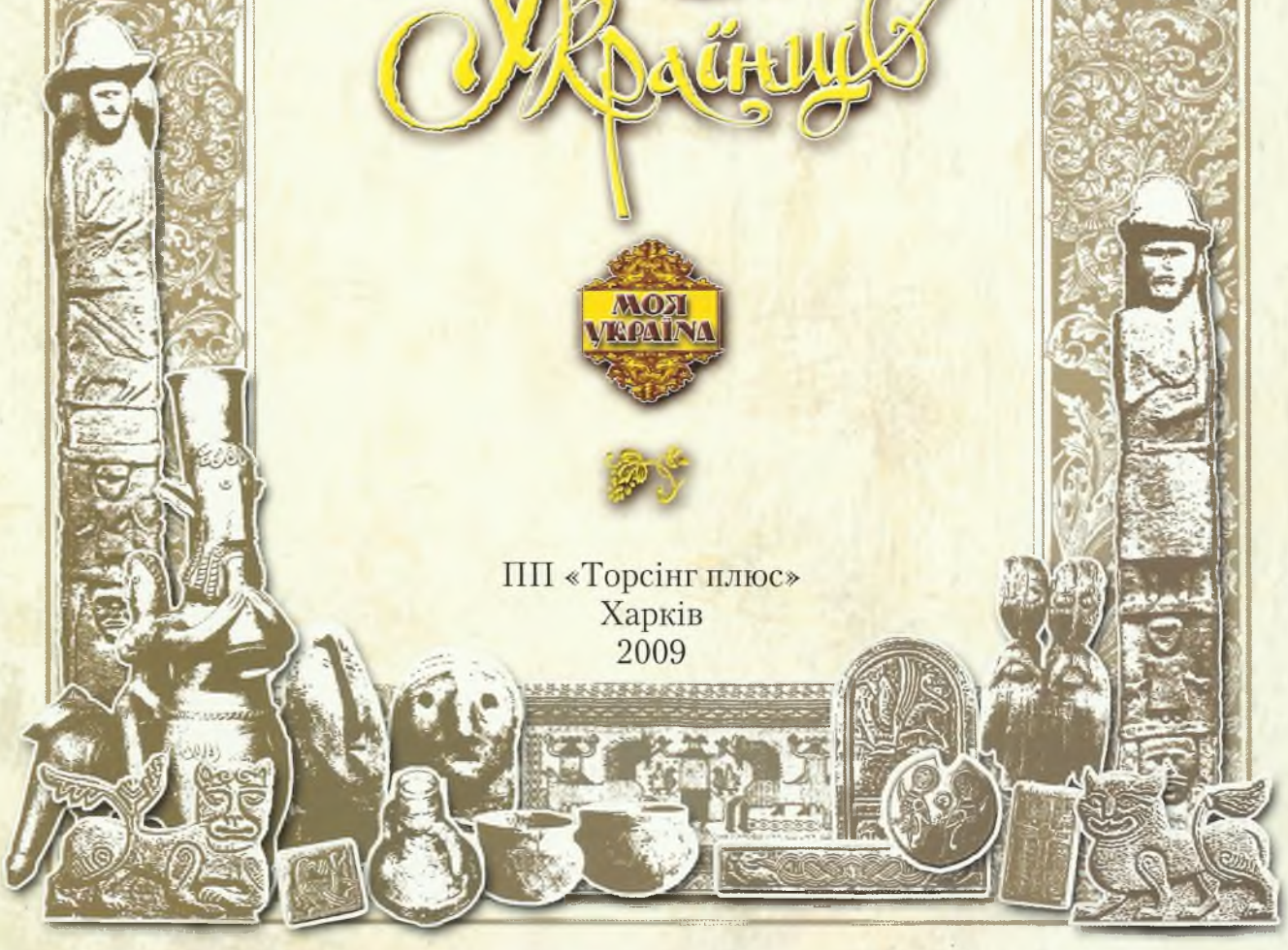

торрент-трекер
оцифровано
Hurtom
www.hurtom.com

Серія «Моя Україна»:
«Українське козацтво»
«Традиції та звичаї українців»
«Замки та фортеці України»
«Найцікавіші місця України»
«Легендарні постаті України»
«Зброя та військова справа на теренах України»

Книгу відсканована спеціально для сайту "Гуртом". Після прочитання,будь ласка,придбайте її ліцензійний варіант - підтримайте вітчизняних видавців!

© О. Я. Шейніна, 2009
© В. Є. Христенко, дизайн серії, обкладинка, 2009
© ФОП Брюховецький О. О., макет, 2009
© ФОП Шапіро М. В., 2009

Передмова

З давніх-давен люди передавали втаємничені знання про світ, своє призначення та сенс життя. Ці знання слід було захищати, оберігати від сторонніх вух і очей. Тому людство винайшло найдосконаліший спосіб передачі цієї надзвичайної інформації — за допомогою міфів і легенд.

Крізь тисячоліття дійшли до нас давні містерії — Різдво Світу, Масляна, Радуниця, Русалії, Івана Купала, Спаси, Покрова.

Як же ми можемо розшифрувати зміст міфу? Це доволі складно, але все ж таки можливо. Ми маємо уважно вслухатися в колядки, читати казки, вдивлятися в орнаменти вишиванок і писанок. Науковці змушують «говорити» старовинні речі — археологічні знахідки. І от з усіх цих клаптиків ми складаємо мозаїку рідної віри, свого — від предків наших — знання про світ та про власне місце в ньому.

Як далеко сягає наша пам'ять? Конкретна пам'ять про події та людину — протягом життя двох-трьох поколінь. Потім риси живої людини стираються, і ми пам'ятаємо лише її діяння та ім'я. Легенди, перекази, думи відбивають ті риси героя, що особливо вражають, чи ті, що мають пояснити надзвичайність і цінність його в наші часи. Тому на риси давнього героя можуть накладатися інші, декілька героїв можуть зливатися у постать одного, якого народ піднесе на вершину народної пошани.

Лише у спільній причетності до витоків нація стає єдиною, міцною.

Зміст

Рідновірські міфи. 7

Легенди українських земель 51

Козацькі легенди. 65

Легенди про скарби та перевертнів. 83

Гідновірські Міфи

Про Всесвіт

ПЕРВІСНИЙ ДУХ. ДІД-ЛАДО

Бог — єдиний, що був перед Світом та з якого був створений Світ. За деякими міфологічними уявленнями, він приніс себе в жертву і тим створив увесь Світ.

Геометричний орнамент вишивки — це уявлення про структуру Всесвіту, що є не хаотичним і безладним, а упорядкованим і гармонійним

Міф про створення Світу як жертва Бога собою

І винув Бог своє око ясноє, і Сонечком воно стало! І винув своє серце з грудей — Землею нарікши його. А з роси буйної люд пішов. Хто родиться на світ, як роса краплиста лягає, — душа в того багата, щедра й свята. А як у посуш — той і зовсім без душі...

За іншими уявленнями, Бог створив Світ та пішов на спочинок. Один раз на рік — на Свят-вечір — Бог з'являється людям, а кожного дня проявляється у вигляді Дрібного Дощика чи Рясної Роси. Усі молодші боги, а також люди є його нащадками. Дід-Ладо, можливо, і є ласкавим, приязним ім'ям Богу рідної віри. Дідух, що стає гостем нашого Свят-вечора, — це Прадід, перший предок народу, про що свідчить сама назва. Але ідея різдвяного Дідуха надзвичайна: він є символом Батька Первісної рідні, що створила Всесвіт, й у цілісності виступає в різдвяній традиції.

Святий вечір. Художник Я. Пстрак

Пан Господар, уставай з постелі,
Пан Господар, уставай з постелі,
Приспів: Славен Ясен Наш Милий Боже на Небесах!
Будуть до Тебе з Неба Гості.
Що Перший гість — Ясен Місяць,
А Другий гість — Ясне Сонечко,
А Третій гість — Дрібен Дощ іде...
(Стародавня колядка)

Святковий Дідух

СВЯТО РІЗДВА СВІТУ

Новорічна українська містерія відбувається у ніч на 25 грудня (6 січня за новим стилем).

Перед появою першої зірки хлопчина вносить до хати в'язку сіна та в'язку соломи. Сіном устеляють стіл (скриню) і землю під столом, по хаті стелять солому. Господар вносить Дідуха, або Діда, тобто святочний сніп пшениці (якщо немає пшениці, то сніп жита чи іншого збіжжя); вітає всіх домашніх зі Свят-вечором і Різдвом — і ставить Дідуха на покутті, на почесному місці, підстеливши сіна.

Ой ходив-ходив Місяць по Небі.

Приспів:
Святий Вечор!

Ой шукав-шукав Ясної Зорі.
Ой Зоро-Зоро моя Зорице.
Ой ходімо ми Бога шукати.
Бога шукати людей спасати.
А Пан Господар за столом сидить,
За столом сидить Три Кубки держить.
В Першому кубку Вино Зельоне,
В Другому кубку Пиво Щедрове,
В Третьому кубку Медок Солодок.
Медок Солодок для Його Діток,
Пиво Щедрове для Його Самого,
Вино Зельоне для Його Жони.
(Стародавня колядка)

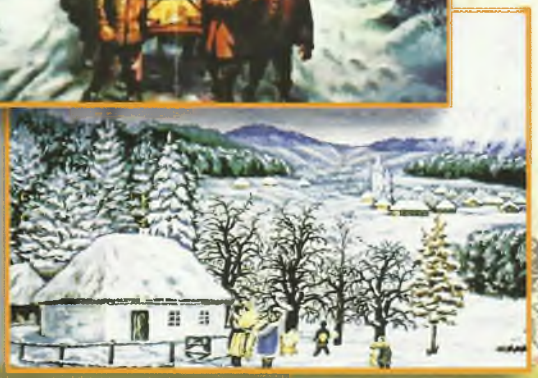

Колядники. Художник С. Васильківський

У Свят-вечір кожна родина долучається до святості Першої рідні; за таку вважають її співці-колядники, коли вітають своїми колядками та величають як ідеальну прарідню. На це вказує кожна колядка.

ПЕРВІСНІ ВОДИ

У деяких колядках і переказах йдеться про Первовічні Води — Море або Бистрі Ріки, що існували, коли ще нічого не було на Світі і на них творився Світ. Міфічні Криниці, Дунай, Озеро або Море серед Широкого Поля ставали з Роси, що впала з Неба або з Райського Дерева. Вони були чудодійні й приносили людям усяке добро та щастя. Первовічні й благодатні Води виникають зі Сліз Господа чи іншого Святого Єства. У тих Водах Господь купався й давав їм своє благословення та творчу Силу.

А як то було з Початку Світу?
Не було тоді ні Неба, ні Землі,
А лишень було Синє Море.
А на тім Морі ой Два Дубочки,
А на тих Дубоньках Два Голубоньки,
Два Голубоньки з Неба зіслані,
З Неба зіслані ***на відпитанні****.*
Стали радити — як Світ сотворити.
Спустимось в Море до самого дна,
Виберемо собі Синій Камінець,
Синій Камінець — Синє Небо.
Виберемо собі Жовтий Камінець,
Жовтий Камінець — Жовта Земля!
(Стародавня колядка)

Міф про створення Світу

На початку була пітьма — вічна й безмежна. Ні Землі, ні Неба, ні Сонця. Тільки — морок. Густа, холодна й нескінченна ніч. А її пронизувало Око. Звідки летіло воно і куди? Нізвідки і в нікуди. Око було завжди, воно було вічно. Око, пролетівши чорне безмежжя впродовж необмежної кількості часу і не знайшовши краю пітьмі, одного разу спинилося. І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку...

Мати Світу.
Художник М. Реріх

МАКОШ

Макош — Небесна Мати, Небесний Закон, Правь. Третій лик Бога. Перший лик — Батько, другий — Син, третій — Мати. Бо Мати — це і є Дух Бога, що надає рух Світові. Саме Мати дає життя Сину. І це означає, що Світ змінюється — після Батька є Син, потім Син сам стає Батьком і народжує Сина. Макош — велика богиня, покровителька землеробства. Вона володіє таємницею Праві, таємницею Кола Сварога. Її велінням підкоряються і боги, і люди. Перші скульптури Макоші з'явилися — замисліться! — 30–40 тис. років тому!

Найбільш раннім в археологічних знахідках є символ Макоші — переплетені під прямим кутом дві нитки (змії), волокна. Цей орнамент у вигляді коси-вісімки, а також орнамент у вигляді двох сплетених змій — знаменитий меандр. Її символами також є стільники, плетене поле, подібне до плетеної структури кошеля, кошика, кошари й т. д. Давня людина вважала Макош відповідальною за врожай і вирізняла її з-поміж інших богів. Це символізується такими поняттями, як «ступа», «гора», «верх», «маківка».

Символьне відбиття плетива — це нитки, волокна, волосся й т. ін. Веретено — знаряддя, завдяки якому з куделею сполучається нитка чи волокно. Місце зближення ниток, плетеного вузла підносить перехрестя, що і дає нам зображення особистої монограми Макоші — букву «К».

Макош — небесна пряля. Вона має ткати «павутиння» — тонку космічну «пряжу». Зв'язує початок і кінець буття.

Килим. Зображення Макоші (у центрі), двох птахів, що створювали Всесвіт, двох вершників, що підтримують рух часу. Хвилясті лінії — символ первісних вод

«Павутиння» є однією з найпоширеніших різдвяних прикрас. Кожна така прикраса складається з «павука» й «теремка». «Павук» — це 12 стрічок, зчеплених прикрас, почергово з'єднаних соломинок і паперових кружечків, — підвішують до стелі, а під ним чіпляють будівлю із соломи, так званий «теремок» — його «павутину», — своєрідну модель світу

Павутиння

Ой як то було з Початку Світу
Як ще не було ні Неба, ні Землі.
Ой но на Морі Одна Павутинка.
На тій Павутинці Три Товариші:
Перший товариш — Ясне Соненько,
Другий товариш — Ясний Місяченько,
Третій товариш — Дрібний Дощенько.
(Стародавня колядка)

У цій колядці дуже цікавим і зворушливим є те, що Місяць, Сонце і Дощик з'явилися в Первовіці на Павутинонці над Морем.

Міф про павутиння

Колись спустився павук з неба на павутині і заснував гніздо, в яке упав камінчик, завбільшки з перлину. Він блищав і світився. Спочатку він був добірною перлиною; потім підріс і став маленькою мушлею; ще трішечки — і став він нігтиком серповидної форми, а потім став шибкою, вирізаною з мушлі, тарілкою. Розростався він помалу, і зайняв увесь простір під небом. І відтак сталася земля.

Той міфічний камінчик і гніздо павука — це символ Місяця. Таке народне уявлення про створення Світу збереглося донині — воно виражається в народному ставленні до павуків: їх не можна вбивати, до них треба ставитися з пошаною як до охоронців. Як ми бачимо, корені такого ставлення праісторичні. Християнські легенди продовжують давній український і світовий символізм Місяця, пов'язаний з павуком. У них ідеться про павука, який заснував вхід до печери, де сховалися під час втечі до Єгипту Марія та Ісус; про павука, який замітав сліди Божої Матері з Дитям під час втечі від Іудейського царя Ірода; про павука, який виткав і подарував новонародженому Ісусові сорочку.

Золоті колти із зображенням птахів та Дерева життя

БОГ ТВОРІННЯ ТА ПЕРШОДЕРЕВО. РІД-СОКІЛ ТА БЕРЕГИНІ

З першої сльози Ока утворився Первісний Птах, Рід-Сокіл. Птах — символічна назва божественного подиху, а ім'я йому — Рід-Сокіл. Це Рід, від якого пішов рід людей, тому ми всі його РОДина. У міфах птах нерідко не один, у колядках їх буває два. Інколи птахів називають ангелами, інколи — голубами. Вони сидять на Першодереві, пірнають у воду і виймають каміння для створення цього Світу.

Прадуб

Довгу думу думав Сокіл. Тьма часу минула.

І зніс Сокіл золотий жолудь. І сталося диво: виросло з того жолудя розкішне й могутнє Першодерево — Дуб-Стародуб. Наче зорі розцвіли на його кришатому гіллі: то вродили молодильні яблука — плоди невмирущості. Стало довкола світло й весело.

Тоді злетів Сокіл на вершину Першодерева й сказав: «Я створив Вирій. Тут моє місце на віки вічні. Звідси я творитиму Світ».

Дуб — одне з найшанованіших слов'янами дерев. Дупло в дубі є таким самим символом, що й криниця: він єднає три світи. Це — двері в інший вимір. Через них можна вийти на контакт з духами — світлими чи темними.

Вербна неділя навесні присвячена ще одному священному дереву слов'ян. Спроможність верби розвинути заразом сімсот гілок зробила її символом Роду. Сама назва дерева свідчить про це. Слово «верба» складається з двох слів «вер» і «ба». В давнину вони означали «Всесвіт» і «Матір». Вербою святили худобу, хльоскали діточок на здоров'я. Гілки зберігали у хаті протягом року як символ присутності Бога Роду, вони захищали від лиха.

Вишня також є Першодеревом. Слово «вишня» слов'янського походження, дослівно «дерево Вишньої Сутності», тобто Бога.

За віруваннями наших предків, душі батьків-дідів перебувають у лісі, в дереві, в камені над водою, тому всі священні дії у давнину відбувалися у лісі, біля води.

Гільце верби вважалося гільцем священного Першодерева.

В саду-садочку Вишня стояла

Богу молився, щоб Світ творився
В саду-садочку Вишня стояла
Приспів за зразком:
Рай Рождество (Різдво)
Вишня стояла, (1).

Вишня стояла — Свічка палала.
Свічка палала — Іскра упала.
Іскра упала — Озерце стало.
А в тім Озерці сам Бог купався,
Сам Бог купався в ризи вбирався.
В ризи вбирався вгору піднявся,
Вгору піднявся Богу молився, (2)
Богу молився, щоб Світ творився!
(Стародавня колядка)

Наші предки уявляли собі, що Всесвіт поділений на три світи. Правь — світ світлих духів і богів. Явь — світ людей, природа, дарована нам земля. Навь — світ підземний, темний. Навь, може, і страшна, але і не ворожа, тому що це землі предків. Навь — також морок, першоокеан, який існував до світу Праві і Яві. Між цими світами є таємні ходи. Не кожна людина може туди потрапити, а ще менше людей може повернутися звідти без шкоди собі.

Що ж то за таємні ходи? По-перше, це священні дерева — дуб, явір, вишня, береза, верба, осика. Входом до іншого світу може бути як саме дерево, так і дупло в ньому. По-друге, це колодязь, криниця. Вони є дверима до самої матінки Макоші.

Іноді, в певні дні, можуть з'являтися інші двері — як-то таємний льох чи печера.

Дорогу до Наві і Праві знають інші істоти нашого світу — це птахи та гади.

Дерево життя — поширений мотив у вишиванках та писанках. Цікаве перетворення цього мотиву в інший: дерево Життя — в жінку, яка народжує дитину. Це є ідея нашого народу про народження Світу від Духу (Род-Сокіл) і Першоматері (Берегині, Рожаниці). Род і дві Берегині — це дух і Першодерево.

Вирій — перша земля, що створена одвіку. Земля богів, земля наших першопредків, Правь, — це земля духів неба (птахів) і землі (змій). Вирій (Ірій) — у східних слов'ян обітована, тепла країна далеко біля моря, де не буває зим, де в долинах живуть тільки птахи, а на горбах — гади. Туди долітають тільки душі померлих. Ключ від Вирію зберігають птахи. Існував магічний обряд поховання пташиного крила, що символізує ключ від Вирію.

Для тварин не має ґрат між світом Яві, Праві та Наві. А людині, щоб потрапити у інший світ, треба прилучитися до тваринного світу, влізти у звірячу шкуру і т. ін. Так ***волхви*** *танцювали танок звіра чи птаха, одягнені у його шкуру, чи тримаючи у руці пір'я. У звірячі шкури одягалися й колядники.*

Про Всесвіт

Ой сивая та зозуленька,
Добрий вечір, щедрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
(Приспів після кожного рядка)
Всі садочки та і облітала,
А в одному та і не бувала.
А в тім саду три теремі:
Перший терем – пан господар,
Другий терем – його жінка,
Третій терем – його дітки.
Пан господар – Красне Сонце,
Його жінка – Срібний Місяць,
Його дітки – Дрібні зірки...
(Стародавня колядка)

За переказами, зозуля тримала ключі від вирію. Вона раніш за інших птахів відлітала туди, а тому не мала часу доглядати своїх діточок і залишала їх у будь-яких гніздечках. Зозуля мала чарівні властивості, в неї люди питали своєї долі. Вона також була гостею у Бога.

Навесні птахи поверталися з вирію. Першими зазивали додому жайворонків, що разом із шпаками прилітали на день сорока святих — 22 березня. Тоді жінки та дівчата пекли особливе печиво — «жайворонки». За повір'ям, жайворонки з тіста мали прикликати з вирію своїх пернатих родичів разом з весняним теплом. Коли «жайворонки» спечуться, їх підкидали угору із заклинанням: «Жайворонки, прилетіть, весну-красну принесіть!». Вважали, що жайворонок брав соломинку у дзьобик, летів «до Бога» і прохав дощику на врожай. Потім спускався униз, сідав на поле й показував Богові, як мусить падати дощ, і де буде врожай.

В Україні священними птахами вважали також журавлів. Їх ласкаво зазивали веселиками. А саму Україну називали Журавлиним краєм. Рідко коли журавлі подають свій голос. Недаремно кажуть: «Не кричали журавлі, як з вирію летіли — не будуть кричати, як і назад летітимуть».

Проте, хоч і зрідка, переважно навесні, можна почути їх крик. Він має в народі особливе значення. Навесні він віщує тепло, а восени — ранню зиму.

Весняний день.
Художник С. Васильківський

СВАРОГ

Хрест-сварга

Сварог — це Бог Всесвіту, нашої галактики та її зоряного неба. А особливо — кола Зодіаку, що уособлює хід часу.

Сварог — це «Золотий Вогонь», сонячний зодіак. Сонячний календар упровадився на зміну місячних календарів близько 2400 р. до н. е.; Сварог, спадкоємець Коляди, втілював річний цикл — і вже тому став БОГом. Єдиним, бо в рік два чи більше років не поміститься. Проте в році безліч сезонів, днів та ночей, сільськогосподарських робіт і свят, і все це — прояви БОГА чи Боги з різними найменнями; тому-то «БОГ єсть єдин-і-множествен».

Найшанованіший символ слов'ян та їх предків — сварга. Вона є символом щастя, багатства, радощів.

В українській народній традиції цей символ найчастіше називають словом «свастя». Воно походить від «Сва-з-тя», тобто «Святість з тобою» або «Святий з тобою». Це захисна формула, адже людина, яка перебуває в єдності зі Святим Творцем, є невразливою. Відповідно, й саме зображення свастя є оберегом.

Таку сваргу можна сьогодні побачити на алтарі Софії Київської

Сваргою зображується не тільки рух Всесвіту, а й сонячний рух. При цьому Сонце, що сходить, зображується прямою (правосторонньою) сваргою, а Сонце, що заходить — оберненою (лівосторонньою).

ЗОРЯНА СВАРГА

Сварга — це Зоряне Небо, що зветься Колесом Сварога. Складний устрій цього Колеса. Воно укріплене коло Полярної зірки, або Седави-зірки, на Стожарі-Стлязі — небесній вісі й має складну будову.

Колесо Сварога обертається навколо Стожара за одну добу і робить повний оберт за рік. Найповільніше, відоме тільки мудрецям, обертання триває біля 27-ми тисяч років. Воно призводить до того, що поволі змінюють одне одного зодіакальні сузір'я, видимі на півночі під час весняного рівнодення. Цей час звуть Добою Сварога. Коло ділиться на дванадцять зодіакальних епох, кожна з яких триває трохи більше двох тисяч років.

Сонце рухається по поясу свого шляху й за одну зодіакальну епоху переходить з одного знака зодіаку до іншого.

Завдяки Коляді ми маємо Календар — Дар Коляди. Він є Числобогом, що знає закон Колеса Сварога, коли день, а коли ніч.

Поволі обертається Колесо Сварога. Могутній велетень бог Велес зрушив це Колесо з місця, щоб мали ми свій час і долю. Коли стрілки Космічного годинника переходять з одного знака зодіаку до іншого, у нову зодіакальну епоху, Сили Космосу діють згідно із Законом, що міститься у Ведах.

Солярні знаки на вишиванках та писанках

Свастика — найдавніший символ Сонця, що був поширений на всій землі. У XX ст. н. е. проти нього був створений страшний злочин. Цей знак у його найгіршому агресивному вигляді узяв своїм головним символом германський фашизм. Після Другої світової війни було вирішено заборонити свастику як неприємну пам'ять про фашизм. Але таким чином було заборонено священний символ європейської культури.

Священний камінь Алатир

На самому початку часу на землі з'явився білий палаючий камінь Алатир. Світова Качечка, що плавала в Молочному Океані, підняла його з самого дна. Качечка вирішила сховати Алатир у своєму дзьобі, адже камінець був дуже маленький.

Сварогу це не сподобалося — він не хотів, щоб дивна сила того каменя була захована. Сварог вимовив Слово — і камінь став рости. Дзьоб Качечки не був настільки сильний, щоб тримати камінь, який увесь час ріс, і вона випустила Алатир. А в тому місці, де камінь Алатир торкнувся землі, стоїть тепер Алатирська гора.

Палаючий камінь Алатир — то священний камінь. Його вважають посередником між Людиною і Богом. Хто каже, що він дуже маленький, хто — що дуже великий. І перше і друге — правда. Він і «маленький та досить холодний», і «великий, як гора». А ще кажуть, що він важкий, як сама земля, і легкий, як пір'їнка Світової Качечки. Після того, як на землі виросла Алатирська гора, білий палаючий камінь ніхто не зміг підняти.

Боги народжувалися завдяки Алатиру: коли Сварог ударяв по каменю своїм чарівним молотом, вони виникали з іскор, що сипалися по всій землі.

Алатир є вівтарем — каменем-жертовником Усевишнього, тому що саме на цьому камені побудовано священний храм.

Алатир розташований у центрі світу, посеред моря-океану у Вирії. На ньому росте Дерево життя. Із нього виходять і в ньому сходяться всі дороги.

Цей знак — наймогутніший оберіг.

Його зображення можна побачити на вишивках.

Аналогом алатиру-вівтаря в народному побуті вважалася піч — символ домашнього вогнища. Вона була священним місцем в оселях

СИМАРГЛ

Зображення Симаргла на ритуальних браслетах

На початку часів, коли Сварог ударив молотом по білому каменю Алатиру, з іскри, висіченої з каменя, народився Вогненний Бог Симаргл, а також всі небесні Ратичі — воїни Сварога.

Світлосяйний Вогнебог Симаргл з'явився у вогненному вихорі, що очищає від усякої скверни. Він, немов Сонце, осяяв увесь Всесвіт. Під Симарглом був золотогривий кінь із срібною шерстю. Дим став Симаргловим прапором, а вогонь — конем. Там, де Він проїздив на Своєму коні, залишався чорний випалений слід.

Від великого вогню Сварога тоді піднявся Божий вітер — так народився бог вітрів Стрибог.

СТРИБОГ

Стрибог — бог вітру. Ім'я Стрибога походить від давнього кореня «стрег», що означає «старший», «дядько по батьку». Народився Стрибог з подиху Роду.

Взагалі, вітер зазвичай уявляли в образі сивоволосого старого, що живе на краю світу, у глухому лісі або на острові посеред моря-океану. Давні люди переказували, що Стрибог, перетворившись на птаха Стратіма, викликає або приборкує бурю. Мореплавці молили Стрибога, щоб він дав «вітру у вітрило». У бога вітрів багато онуків і синів, дрібних вітерців: Посвист — старший вітер, бог бурі; Подага — жаркий вітер, що живе в пустелі на Півдні; Погода — легкий вітерець, бог приємної погоди...

Камінь із зображенням Симаргла. XII ст.

КОЛЯДА

Коляда — це втілення Закону Часу. Завдяки його зусиллям Сонце рік у рік йде заведеною дорогою й знову настає літо. Саме тому обряд колядок проводився в протилежний Коляді час — «темну» пору року — щоб підтримати сили божества й цілісність кола життя.

Коляда навчив людей розуміти мову зірок і дав їм небесну науку.

Успадкувавши культуру предків, ми називаємо Колядою і саме Свято Різдвяне, і Дідуха-Прадіда, що є міфологічною постаттю Свята, і настільний Калач або Хліби на Святій Вечері, і Святочну жертву, і Хліб, що є символом первісних культурних здобутків.

Святвечірній хліб називають ще Корочуном.

Калач і Хліб — це важливі складові Святої Вечері. Вони з'являються на ній як найкращі, ідеальні здобутки, до того ж у багатому вигляді: як хліб з чаркою сирого меду на ньому, пшениця з медом (Кутя), хліб, спечений на меду (Медівник) — зазвичай у подобі великих виплетених медяних зірок. Два або три Святочні Хліби разом символізують постави Астральної Трійці: Місяця, Сонця і Зорі, або Місяця, Сонця і Господа, — постави Небесних Святвечірніх гостей. З цими символічними «хлібами» обходить Господар хату, своє подвір'я та хлів і стайні.

Святочний хліб і Божий дар «колядою», крім українців, називають литвини («kalëda» — дар, милостиня), мадяри («koleda» — багато дарунків, колекта), провансальці («caligneau»). Французький «charendar» — це королівський різдвяний хліб.

Святоріздвяні пісні «колядами» називають білоруси, великоруси, чехи, словаки, словінці («koledníca») і болгари («колида», «коледа», «коляда»).

Зима.
Художник
С. Васильківський

Колядники.
Художник Я. Пстрак

Святвечірні хлібні дари призначають на пожертвування для церкви, ними взаємно обмінюються з далекою й близькою ріднею, їх несуть як «коляду» або «вечерю» своякам, крівним, убожині, приятелям.

Хлібом-колядою обдаровують колядників-співаків, яких народ уважає за Небесних посланців або за святочних духівників.

Колядами або колядками називають Святріздвяні старовинні пісні, що проголошують і поширюють поміж людьми провідні ідеї свята Коляди, всю його містику та чарівність, увесь його релігійний зміст. Основою цього шанування є ідея почину Світу та його Творця. Всі українські колядки можна визначити як міфи про почин Світу й первовічне людське життя.

Оригінальною є ще одна, українська, назва Коляди — Калина. Калина — це також символ родини, дерево, що оберігає рід. За народними уявленнями, ягоди калини — то краплі рідної крові, а тугі грона — символ спорідненості всього народу. Калинове листя обрамляло штандарти козацьких військ (наприкінці XIX ст.). Білі квіти калини символізують дівочу цноту, що є запорукою збереження роду.

Колядники на Україні.
Художник К. Трутовський

ВЕЛЕС

Велес — це один з наймогутніших богів давніх слов'ян. Головним діянням Велеса стало те, що він привів у рух світ, створений Родом і Сварогом. День став змінюватися ніччю, за зимою неминуче приходила весна, літо й осінь. Отже, закон правильності руху дав світові Велес. Цей закон записаний у священній «Книзі Велеса» («Велесовій Книзі»).

Велес — бог-перевертень, володар таємного, перехресть світів, Бог навій, «скотячий бог». Він має змієподібні риси й водночас волохатий (волосся слов'яни вважали вмістилищем життєвої сили). З ім'ям Велеса пов'язані діалектні назви «волохатий», «***волосень***», тобто лісовик — володар лісу й усіх тварин.

Волхв. Фрагмент картини В. Васнецова

У казках Велес виступає як старий з дороговказним клубком — бог Удачі. Місцями жертвопринесень Велесу є густі хвойні ліси з труском, найчастіше непролазні. Велес любить мохи, лишайники, а також гриби. Можливо, на розвилці й перехрестях трьох лісових доріг ставили його ідолів або клали треби. Три вічнозелених дерева (часто сосни — звідси й «заблукати в трьох соснах») і мурашники — теж Велесові знаки.

*Служителі великого бога Велеса називали себе **волхвами**. Вони мали довге волосся і надягали на себе «волохатий» хутряний одяг — ці ознаки містять силу Бога. Волхви нагадували людям про Бога й тлумачили його діяння та прояви у світі людей. Таким чином, Велес був не тільки помічником у практичному житті, а й споконвічним мудрецем та вчителем Закону. Є всі підстави вважати, що саме Велес стежить за виконанням законів і договорів, бо він — батько істини.*

Сільський пейзаж. Художник С. Васильківський

Міфи про Велеса

Різдвяної ночі бог Велес оглядає свої земні череди. Він дає приплід худоби лише тому господарю, який добре її доглядає.

З ім'ям Велеса пов'язана назва сузір'я Плеяд (Волосини).

У Київській Русі люди приносили жертви не Володимировим богам, а своєму Велесові, що стояв на Подолі. У той час, коли княжа верхівка давала клятви Володимировим богам, ремісники влаштовували релігійні обряди біля ідола Велеса (Волоса). А одна з вулиць на Подолі й донині має назву Волоська.

У Колі Сварога відомо кілька свят, коли вшановують Велеса: 6 грудня (інша назва — Дід Мороз); 2 січня (Водокрес, що вказує на зв'язок Велеса з водною стихією — Даною і Макошею); 11–12 лютого (Велесові святки, або «Чортів тиждень»); у деяких регіонах наприкінці лютого (Масляна, Колодій); 24 березня (свято пробудження ведмедя, давньоруська «Комоєдиця», що по-в'язана із шануванням ведмедя як хазяїна тварин, яка подекуди в Росії переплталася з обрядами Масляної); 14 вересня (свято Вирію пов'язане з відльотом птахів і тим, що змії ховаються під землю. Змій, що також є символом Велеса, — зв'язківець зі світом Предків — Раєм, Вирієм).

Козача левада.
Художник С. Васильківський

Велес є також богом багатства. 6 грудня він сходить по сонячному промінню на землю і приносить зародки багатства, врожаю, приплоду (згадаймо Діда Мороза з його подарунками). Саме з цього часу починається підготовка до Різдва, вивчення колядок, виготовлення масок, святкового одягу тощо.

Символами Велеса є такі тварини, як ведмідь, змія, а також кінь.

Кінь — один із символів Велеса — у білоруських діалектах відомий як волот, волотиха, волоток, волотьонок, що відповідно означає: кінь, кобила, жеребець, лоша. На огорожах давніх храмів настромлювали обереги з кінських черепів.

Художник А. Ждаха

В Україні існував звичай будівельних жертвоприношень: кінський череп клали під фундамент хати або під піч нового житла. Це свідчить про зв'язок коня як атрибута вшанування Велеса з культом предків і підземним світом. Цей символ надає міцності усій будівлі.

Ідоли.
Художник М. Реріх

Кінь богатиря

Коли ви кажете, що такий кінь був, що удванадцятьох насилу держали, то не певний кінь був, не простий, а богатирський. А такий кінь зроду не вдержиться в простого чоловіка, а як прийде йому врем'я — неодмінно втече і знайде собі хазяїна-богатиря...

Один чоловік розповідав таке.

Косило, — каже, — нас у хазяїна чоловік з двадцять чи, може, й більше. І був між нами один, бог знає звідки, скільки не розпитували — не каже. Чоловік, як і всі люди: і косив так, як усі, тільки, було, як посядемо їсти, то він зроду не сяде вкупі з людьми, а набере собі хліба і всього та сяде оддалік і їсть. От косим ми неділь три чи що, аж якось біжить проти нас кінь, та такий, що я увесь світ ходив, а такого доброго коня не бачив. От отаман і каже: «Ану, хлопці, піймайте сього коня...». От всі ми до коня. А той чоловік: «І не турбуйтесь, — каже, — дурно. Не піймаєте ви сього коня, опріч мене нікого він до себе не підпустить». Ми — в регіт, та все-таки до коня. Обступили ми його чоловік у двадцять, давай підступать, а він як вискалить зуби, як заіржe — наче грім прокотивсь, та на нас. Ми — врозтіч, а кінь через нас так і перелетів, наче птиця, та одбіг трохи і став як укопаний. «А що, браття, — каже той чоловік, — піймали?» — «А ти піймаєш?» — питає отаман.— «Я-то піймаю!» А отаману да й нам досадно, значить, що ми всі не піймали коня, а він береться. От той чоловік іде до коня — той стоїть, як овечка. Підійшов зовсім, взяв за гриву, по шиї, по голові гладить, всміхаючись. Стоїть кінь. Погладив так і каже: «Здоров, товаришу! Давно я ждав тебе і таки дочекався. Тепер, — каже, — не розлучимось!». А кінь на це як заржe! Так пригарно, приязно. «Погуляй же», — каже. Та до нас, а кінь стоїть. «Ну, — каже на хазяїна, — тепер нам треба розщитатись та й розпрощаємось». А він, значить, грошей за роботу ще ні копійки не брав. Хазяїн давай, було, просить, щоб зостався, так ні. «Не можна, — каже, — прийшов мій час, треба йти, куди мене Бог посилає...» «Ну, тепер, — каже, — прощавайте!» Та прийшов до коня, взяв його за гриву та так без сідла і гнуздечки й сів. Кінь як стрибне, так усіма чотирма ногами по копцю й вибив у коліна завглибки. Та й пішов далі. З півверсти ми його бачили, а там і щез, де й дівся. От ми пішли по сліду, аж усюди так і знать: де ступне той кінь ногою, так копець у коліно. Так із півверсти слід був, а далі вже й не знать нічого. А він, значить, уже горою пішов, на крилах, бо богатирські коні крилаті! Значить, той чоловік був природжений богатир, та коня йому до якого часу не було, а вони без коня — нічого. От він і був так, як і простий чоловік: і косив, і все робив, як і всі люди. А прийшов його час, знайшов його той кінь, що йому призначений, от він і пішов на своє місто, на службу.

— Яка ж у них служба? І де вони живуть, тії богатирі?

— Кажуть, десь на границі, чи зміїв стережуть, чи Бог його знає...

Змієнога прародителька на амулетах-змійовиках. Такі амулети були гарними оберегами

Змій теж символ Велеса й Місяця.

Змія (Змій) символізує Велеса як бога земноводної стихії. Змія чи вуж — оберіг плідної сили. Достатньо пригадати трипільські фігурки богинь із зображеннями змій на животі чи на грудях або трипільські безконечники, що також символізують змія.

А скіфська Змієнога богиня, — дочка Борисфена-Дніпра, — свого роду наша тотемна Предкиня. Змій — охоронець входу в підземне царство — Вирій, володіння Велеса. Він, земний чи повітряний (летючий дракон), — є символом невловимого незбагненного свята душі. У ширшому розумінні — змій-дракон.

Змія також називали Чуром, або Ящуром, тобто Предком.

Змієнога Богиня, дочка Борисфена-Дніпра

Вдячність гадюки

Гадини мають над собою старшого, короля. Його можна пізнати по тім, що має діамантову корону на голові. Хто би таку гадину побачив і вбив, то одразу б стільки гаддя назбігалося, що його на місці б рознесли. Таку гадину як ***здиблеш****, то найліпше нагодувати її, дати їй молока і поводитися з нею добре. Часом вона мешкає на обійсті або в стайні. Якщо там її не кривдять, то в господарстві все ведеться дуже добре.*

Ворожіння. Художник М. Пимоненко

Кажуть, що один чоловік відборонив таку гадину від бузька, що хтів її з'їсти, то вона добре йому за те віддячилася. Каже: «Підстав долоню під мою голову!». Чоловік спочатку боявся, думав — укусить. А потім зробив, що гадина веліла, а вона упустила йому з голови на долоню свою корону, такий камінець, що вночі світиться, як свічка. Чоловік продав той камінець за великі гроші.

Міфи про Велеса

Змія — це добрий геній народу, але щедрівок про неї є всього кілька. У них Змія виступає як покровителька молоді й помічник у залицяннях і сватанні, тому її щадять, не стріляють.

А ми в Кривого Танцю йдем

(Гра Змії/Змія)

А ми в коло танцю йдем, в коло йдем,
А ми йому кінця не знайдем, не знайдем.
Приспів: А вода по каменю.
А вода по білому
Стиха йде, стиха йде.
Ішли дівчата через двір, через двір,
На них хустки як маків цвіт, як маків цвіт.
Стали хусточки маяти —
Стала діброва палати.
Стали дівчата гасити —
Цебрами *воду носити.*
Скільки у цебрі водиці —
Стільки в дівчаток правдиці.
А ми в коло йдем, в коло йдем,
А ми йому кінця не знайдем, не знайдем.
Ішли дівчата через двір, через двір,
На них хустки, як маків цвіт, як маків цвіт.
Стали парубки гасити,
Решетом воду носити.
Скільки в решеті водиці —
Стільки в парубків правдиці.

Художник А. Ждаха

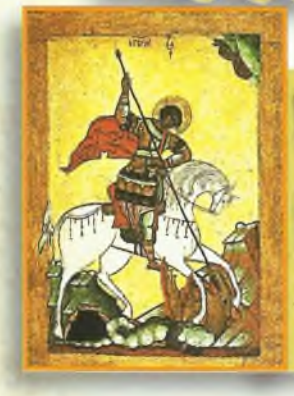

Змія є персоніфікацією всієї нашої етнічної духовної культури, тобто Рідної Віри. Міфи й легенди християнських часів наполегливо пропагували теми й образи численних «змієборців», які в образі змія вбачали лише все земне «зло».

Як Велес Азовушку звільнив

Бог Рід народив Велеса, якому було призначено підготувати землю до явлення Вишнього. Тому Велес спустився до людей, тварин і чарівних племен. Так і повинен був він жити серед усього живого.

Але бог Пан, син Вія, царя підземного світу, вирішив викрасти маленького Велеса. Він узяв його колиску своїми сильними руками, піднявся високо в небо — і полетіли вони над океаном. Велес не підкорився Панові. Він почав рости і ставав усе більшим і більшим, усе важчим і важчим. Пан не зміг утримати таку велику дитину. Колиска разом з дитиною упала в бурхливий океан.

Але Велес не потонув. Хвилі дбайливо принесли його до берегів великого півострова. Пізніше цей півострів назвали Тавридою.

Коли могутній Велес зійшов на берег, то побачив там страшного Шуліку, який тримав у страху всі навколишні землі. Злий Шуліка хотів завоювати Царівну Лебідь, що була духом усього Азовського моря. Велес бився із Шулікою й переміг його. Царівна Лебідь сердечно подякувала своєму визволителю. Було в Царівни ще одне ім'я — Азовушка. Її батьками були Сварог і Сва.

Азовушка щиро покохала Велеса. Вони одружилися й жили довго та щасливо на славному острові Буяні, що на Азовському морі. І тепер перед їхнім палацом ще ростуть чарівні дуб та ялина.

Царівна Лебідь.
Художник М. Врубель

Міфи про Велеса

Гуслярі.
Художник
В. Васнецов

Велес і чарівні гуслі

Коли Велесу прийшов час народитися вдруге, його матір'ю стала корова Амелфа. Народилася у Велеса й сестра. Звали її Алтинка. Батьком же Велеса був сам Бог Сонця.

Велес і Алтинка були ще зовсім маленькими, коли Амелфа відпустила їх навчатися грамоти. Зі священної книги брат і сестра дізналися, що колись давним-давно Сварожичі й Дієвичі звільнили хмар-корів з полону Вія. А звільнивши, Сварожичі забрали їх собі. Саме ці корови були сестрами їхньої матері Амелфи.

Пожаліли Велес з Алтинкою своїх тіток і вирішили їх звільнити.

Як тільки брат і сестра дісталися до хмар-корів, удвох погнали їх до Азов-гори. Але Сварог і Сварожичі вирішили не віддавати своєї здобичі без боротьби. Дажбог кинувся в погоню за Велесом із Алтинкою. От він уже й наздогнав їх. От він уже й відбирає корів у викрадачів. Але тут Велес дістав свої чарівні гуслі й заграв на них. А потім заспівав. Дажбог так заслухався, що забув про все на світі. Він попросив Велеса обміняти корів на чарівні гуслі. Бог Велес погодився. Так хмари-корови повернулися до Азов-гори.

Лірник.
Художник Я. Пстрак

Бичок-третячок.
Художник М. Приймаченко

Цей міф подібний до грецького міфу про те, як Гермес украв корів Аполлона. Тут Сварожичі й Дієвичі — молодші боги, сини Сварога й Дия. Сва — мати Сва — дух Першобога.

Зображення Велеса

Цимбаліст.
Малюнок XVIII ст.

Слухають лірника.
Малюнок XIX ст.

Як Велес людей учив

Бог Велес завжди піклувався про людей. От якось прийшов він до Сварога й попросив його викувати плуг. Важко людям без плуга землю орати.

Але що плуг без коня? І Сварог викував для бога Велеса ще й залізного коня до плугу.

Коли робота була готова, Велес прийшов до людей і став навчати їх хліборобству. Навчив кожного, від малого до старого, як сіяти й жати, як варити пшеничне пиво.

Щоб людям краще жилося, Велес вирішив навчити їх вірі та мудрості. Легше стало жити людям, коли Велес навчив їх, як робити жертвопринесення, як читати по зірках. Потім Велес навчив людей грамоти, дав їм календар. Він розділив людей на стани, проголосив перші закони.

Але були й такі люди, що зовсім не хотіли вчитися. Таких Велес одразу бачив і дуже карав. От, бувало, іде ледар назустріч Велесові, а той його міцно так за руку схопить і тягне за собою.

Ледарі стали ображатися на Велеса за покарання. А потім вирішили піти й поскаржитися Амелфі. Амелфа була дуже доброю, тому висварила сина. Велес засмутився через те, що мати ніяк його зрозуміти не хоче. Тому й вирішив розвіятися-розгулятися. Зібрав бог Велес своїх воїнів і пішов бенкет справляти в найближчому селі. Коли всі вояки нагулялися, наїлися й напилися, то вирішили вони поміряться силою. Починалася та справа жартом, а перетворилася на справжнє побоїще.

Віз з волами.
Художник К. Самокиш

Оранка.
Художник Я. Пстрак

Міфи про Велеса

На кулаки.
Художник
Я. Пстрак

Побачив Велес, що справи кепські, і вирішив розборонити тих, хто б'ється. Але ж ба! Один чоловік так «загрався», що вдарив з усієї сили Велеса по вуху.

Велес сильно на нього розсердився. Скликав Бог свою дружину — усі лісові жителі прийшли Велесові допомагати. Отут тільки й почався справжній бій.

Чоловіки як побачили, хто проти них битися вийшов, знову побігли до Амелфи. Просили її, щоб вона їм захист дала й заспокоїла Велеса. Матінка вирішила покликати свою молодшу дочку Алтинку. Алтинка все вислухала й побігла до Велеса. Забрала вона його з поля бою, підвела до матінки. Амелфа подивилася на Велеса, нічого не сказала, тільки замкнула буйного сина в льосі.

Залишилася дружина Велеса без свого воєводи. Отут і розійшлися люди по-справжньому, розвоювалися що було сил. Стали вони бити лісових жителів, гнати їх назад.

Неподалік від поля бою проходила Алтинка. Побачила вона, що відбувається, пожаліла лісовий люд і вирішила випустити Велеса. Побігла й відчинила льох.

Велес, як почув про бій, дуже розлютився. Вибрав надворі найбільший дуб, вирвав його з коренем і побіг на допомогу своїй дружині. Люди тількино побачили розлюченого Велеса — одразу скорилися. Приносили Велесу золото й срібло. А потім і славити стали.

Недовго думав Велес — вирішив з людьми помиритися. Усі дари прийняв, мирову випив. І відтоді по всій Русі стали славити бога Велеса.

Околиця.
Художник
С. Васильківський

Покаяння Велеса

Не сиділося Велесові вдома — блукав він по білому світу з товаришами, плавав по синіх морях. Де торгував, а де й воював.

Багато пережив він. Чорні Диєві гори обернув на Біло-золоті алтайські гори. Допоміг богу Перуну звільнитися від полону і перемогти Скипера-звіра.

Велес займався земними справами, ворогував з родом Дия та Вія, в тих битвах він нищив і людей, що вклонялися цим богам. Нескінченною була та боротьба, і значення її було не в перемозі, а в самій боротьбі. Та прийшла йому пора очищатися й каятися перед Всевишнім.

Якось Велес ішов під вітрилами по Чорному морю. І сказав він друзям-ушкуйникам:

— Ой ви, корабельники! Багато нами душ людських занапащено, нині душу свою нам час рятувати. Їхати треба нам до Алатиру — у небесний Ірійський сад!

А як дістатися до Алатиру? Прямою дорогою плисти недовго. Дійти з попутним вітром до гирла ***Ра-річки*** *і Смородинки, потім мимо острова Буяна, по річці Смородинці — всього сім тижнів буде.*

Та тільки ту доріжку охороняють гірські велетні, кидають вони з гір каміння і топлять кораблі. А якщо їхати доріжкою обхідною, то плисти доведеться по морю Твердиземному, Атлантидському й Білому, а потім по річках спускатися — за двісті років не доберешся!

І пішли вони доріжкою прямою. Допливли до гирла Ра-річки, до гори Сарачинської. Кинули сходні.

Дубовий ліс на околицях Ревеля. Художник Є. Дюккер

Міфи про Велеса

І піднявся Велес з дружиною своєю на вершину Сарачинської гори. Як дістався він середини гори, побачив — лежить величезний череп. Ударив Велес його ногою й далі пішов. І почув він віщий голос:

— Ой, це ти, Велесе, син Суревичів! Де лежить голова молодецька, був Валу, переможений Індрою! Був той молодець не слабкіший за тебе!

Піднявся Велес до самої вершини. Бачить він — лежить Чорний камінь. А на тому камінчику напис:

А хто стане у камінчика тішитися,
перескакувати Чорний камінь —
той залишиться тут навіки!

Чумацький Шлях

Подивився Велес на камінчик, захотілося йому потішитися, та подумав-подумав і не став.

З'явилися перед Велесом Горині, запитали, куди він прямує. Велес відповів, що їде до Алатирської гори, щоб помолитися в храмі Всевишнього й очиститися в Молочній Річці.

— Помолися і за нас, буйний Велесе! — попросили його Горині.

І поплив Велес — спочатку по Ра-річці, потім по Смородинці. І дістався до Сварги.

І молився він у храмі Всевишнього, і просив у Бога прощення за великі гріхи, просив і за дружиноньку свою, і за Горинь. А потім викупався в Молочній Річці. Викупалася уся його дружина.

А по дорозі назад знову пристав Велес до гори Сарачинської. Піднявся він до Чорного каменя і став тішитися, бавитися, став його перестрибувати. І здійснилося тут стародавнє пророцтво. Став Велес Вартовим річки Смородинки, Ра-річки і Чорного каменя.

Молочна Річка — Чумацький Шлях.

Смородинка — вогненна ріка смерті між світлим і темним царством (пор. «сморід», «смердіти», «смерд», «смерть»).

Як вартовий між світом живих і світом мертвих, Велес є провідником душ, як єгипетський бог Тот, що також є Місячним Богом.

ЯРИЛО

Ярило — це яре, родюче весняне сонце. Він уособлює буйність, кохання, пристрасть, опікувався земними плодами, урожаєм зернових. У давніх слов'ян Ярило — бог весняного сонця, плодючості, любові й пристрасті.

Ім'я божества Яру, чи Ярили, можна перекласти як «молодий, повний сил, жагучий».

Народився Ярило від Діви, що понюхала чудесну конвалію, на яку перетворився Велес. Ярилі підкорюються дикі тварини, духи природи й нижні божества.

Узимку Ярило перетворюється на Мороз і знищує те, що народив навесні.

За гороскопом давніх слов'ян, Ярило панує з 21 березня до 20 квітня.

Над струмком.
Художник Я. Пстрак

А де ж він ногою —
Там жито копою,
А де ж він не зирне —
Там колос зацвіте...
(Уривок пісні)

Поліщуки — мешканці Полісся (сучасних Київської, Житомирської та Рівненської областей) — уявляли Ярила парубком — палким, закоханим нареченим, одягненим у білі шати, босим, що роз'їжджає на білому коні. За іншими повір'ями — Ярило — це жінка, одягнена в чоловіче вбрання — білі штани й сорочку. У правиці вона тримає опудало людської голови, у лівій — житні колоски. На голові Ярили — вінок з перших польових квітів. Саме так на весняні свята вбирали дівчину давні слов'яни, садовили її на коня й возили по полях як символ доброї вдачі й відкритості.

Весна.
Художник Я. Пстрак

Макош і вершники, що символізують День літнього сонцестояння — Івана Купала. Фрагмент вишивки

КУПАЛО

Купало — бог літа, літніх квітів і плодів. Веселий і чарівний, він одягнений у легке вбрання й тримає в руках квіти й польові плоди. На голові в нього вінок із квіток купальниць. Щороку у ніч із 6 на 7 липня (за новим стилем) вирішується доля світу: чи буде Світло, чи все поглине злісна пітьма. Битву завжди виграють сили Добра, але перемога ця не приходить сама собою. Це день Івана Купала, що вирізнявся нашими предками з-поміж усіх інших днів. У цю ніч вся країна покривалася численними вогнями — скрізь люди запалювали багаття — «очі Світла». На початку жнив, 24 червня (за старим стилем), Купалі приносили жертви. Запалювали багаття. Парубки й дівчата, які прикрашалися й підперезувалися квітами, радісно співали й танцювали біля вогнища, перескакували через вогонь самі й переганяли свою худобу. Купальські свята збігаються з літнім сонцестоянням, серединою літа, після чого жива енергія рослинного світу йде на спад, починають коротшати дні. Тому Купало мовби завершував земну активність. Досягши свого апогею, сонячне тепло спадало, а звідси й обряд спалення Купали:

Ніч на Івана Купала. Художник К. Лебедєв

Допалимо соломоньку
Та ходім додомоньку,
Лежи, лежи, та Купалочку,
В червоному та багаттячку.

Прообразом червоного багаття є стиглі плоди, які ввібрали сонячну енергію, що її уособлював Купало.

Ніч напередодні Івана Купала. Художник Г. Семирадський

Ніч на Івана Купала. Художник І. Соколов

МАТИ СИРА ЗЕМЛЯ

Маруся кудель пряла.
Художник М. Приймаченко

Богиня первісних вод і небесна пряля Макош є й земною Матір'ю. Вона — богиня материнства, прояв Великої Матері як Землі. Вона виступає богинею милосердя, щастя і нещастя, жіночої половини, ворожінь, рукоділля; покровителькою джерел і святих колодязів, урожаю, охоронницею корів.

Макош є володаркою, Матір'ю Коша, земної комори всіляких благ. Якщо людина про землю дбає, у загальний кіш прибавляє, то дарує Макош їй могутність і силу, радість і щастя. Земля Русі-України є кошем земним, у ній найбільші блага зібрані.

Багатства землі й мудрість чарівна захисту потребують — для того Макош козаків родить, що охоронцями землі рідної є. Родяться вони воїнами хоробрими, що землю святу українську віддано захищають і славою вкривають. Від того козаки землицю із собою і в похід завжди беруть — як оберіг матінки рідної.

Макош — посередниця між небом і землею, а тому на весняних ритуальних рушниках завжди зображувалась як Дерево Життя Земного Роду, що тягне руки вгору до неба. Вона — джерело тепла та вологи, тому на літніх рушниках має руки опущені до землі, що породила зерно, готове до нового врожаю.

Хата край села.
Художник П. Левченко

Земля — рідна мати

Макош — дух землі, що закликає весняні дощі та опікується весняними обрядодійствами, пов'язаними з ними; вона покровителька пологів і заступниця породіллі.

Проявами Макоші та її зіллям є конопля й мак, її час — ніч. Це їй присвячувався перший зжатий сніп, як то Велесу останній, після чого ті снопи з'єднувалися, символічно закриваючи Кіш — Землю — на осінь, це з них робився Дідух.

Символами богині є прядка й веретено, якими вона тче із себе явний світ

Слава Макоші

Макошо, у Славі Великій приходиш до нас із Вирію,
творячи достаток дітям своїм.
Твої руки схиляються до нас плодовитими квітами,
і усмішку Твою бачимо в теплі осінньому.
Багатими врожаями обдаровуєш нас
і ми шануємо та вклоняємося Землі святій
Макоші — годувальниці нашій.
З любов'ю славимо Тебе як діти вірні кревнії Твої.

Родючістю-плодючістю багата Земля-Матінка,
Макоша наша Сонцелика. Щедротою повняться руки Твої,
благословенні врожаї, які даруєш нам, дари стиглі та соковиті.
Осіннім теплом пахне Земля-Коровай,
і ми дякуємо Тобі за врожаї з полів наших.
Славимо щедрість та плодючість Землі Рідної,
яка достаток нам дає і в ситості і благополуччі нас,
онуків Сварожих, тримає.
Слава Рідним Богам!

Спека. Мальви.
Художник Ф. Коновалюк

Хата в селі Опішні.
Художник С. Васильківський

Чарівні квіти-зіроньки — символ Матері-природи, символ творіння — вічного оновлення та гармонії буття

Священні ***капища*** Макоші охоронялися волхвами та волхвинями, які проводили величні обряди для підтримки зв'язку між світом богів (Праві) та світом людей (Яві). Цей зв'язок забезпечував гармонійне життя народу, предки якого — боги світлосяйні.

На Хмельниччині в Ізяславському районі дотепер діє капище Макоші, яке охороняє старенька жінка. Їй від предків передалось обрядодійство та молитви до Макоші. Місце те непросте: кожен селянин знає, що не раз люди, які потрапляли туди, зникали на добу, а то й на дві. Посеред восьми ям, викопаних для вогнищ, стояв Макошин образ, і біля нього було дев'яте, центральне, вогнище. Старенька розповідає таку легенду.

Жили біля того капища вісім волхвів. Кожного дня вони розпалювали вогнище, лише своїми руками, славили Праву (світ богів). Волхви називали себе православними. До них ходили люди лікуватись і поради отримати на будь-яку нужду. Вони допомагали породіллям, і жінкам хвороби усі лікували, хто дитинку хотів мати, і допомагали, коли дитина тяжко хворіла. Інші волхви вчили людей, яку траву збирати та як її готувати, аби в помочі стала.

Берегиня — символ життєтворчої Матері-природи, Жінки-матері, і Дерева життя, що сформувало із мороку космосу чітку систему Всесвіту

Земля-рідна мати

Криничка під дубом. Художник М. Приймаченко

А коли прийшли ченці християнські й почали вбивати людей за віру рідну, зникли для них волхви Макошиного капища, лише люди з рідною вірою в душі могли їх бачити. Та одного ранку не розгорівся вогонь на місці святому, і зібралися волхви радитись. І коли раду закінчили, покликали жінку, яка була найвідданіша та люба Макоші, і сказали їй: «Ми з Родового Вогнища прийшли і в нього підемо сьогодні, а ти бережи капище і передавай своєму роду берегти його, бо настане час і прийдуть сюди волхви наші і запалять Родове Вогнище, і ми з нього повернемось до людей і будемо як і до сьогодні вчити їх богів Прави славити та лікувати від хвороб усяких».

І після того розпалили вогонь великі волхви і коли настала ніч, ступили до нього. І більше ніхто їх не бачив. А капище з тих пір почало жити таємним життям, відлякуючи християнські душі. Та завжди допомагало тим, хто приходив зі славою до богів рідних та землі святої.

Криниця. Художник Я. Пстрак

Бабине літо продовжується святом великої богині Макоші, яке святкували в жовтні. У середньовіччі християнство підмінило Макошу Параскевою П'ятницею. Їй присвячували 12 свят на рік (їх називали дванадесятницями), з яких головними були дві сусідні п'ятниці (у проміжку між 25 жовтня і 7 листопада). Християнські свята народження і смерті Богородиці відповідають православним рідновірським святам на честь Макоші. Для пожертви Макоші до криниць приносили кашу, вовну, нитки, вино, хустки, посуд, стрічки, хліб, мед, молоко.

Сцена біля колодязя. Художник К. Трутовський

СВЯТО МАТЕРІ

У травні, коли вишня, мов наречена, убирається в біле і яблуня красується в пишному вінку, приходить на землю світле свято. Стукає в кожну оселю, велику й малу. І, ставши на порозі, нагадує всім про призабуту мудрість віків — звичай ушановувати Материнську Долю.

Споконвіку другої неділі травня люди відзначали Свято матері — день Божої Матері, Матері Землі та Матері земної.

Тож другої неділі травня поспішали до рідної домівки діти, щоб разом з ненькою обійняти яблуню, пригорнути вишневі віти й уклонитися вінку землі — барвінку.

Матуся.
Художник Я. Пстрак

Ой, я маю три матері,
та всі три хорошії –
Три матері, три квіточки,
як три красні рожі:
Перша мати —
Непорочная, як лілея біла,
Із Дитятком — Немовлятком,
Пречистая Діва,
Друга мати — це найкраща
на світі країна.
Земля наша, наша славна
Ненька-Україна.
Третя мати — що ж про неї
гарного сказати?
Це ласкава, люба, мила,
рідна моя мати.
Ой маю я три матері,
та всі три хороші.
Три матері, як три квітки,
як три красні рожі.
(Народна пісня)

Матусина вишиванка — кращий оберіг

«Спасибі тобі, Земле Тетяно, за те,
що рід людський увічнила:
бабусю у вишню возвела,
матінку яблунею назвала,
а сестру з калиною поєднала».

На Мамин день мали зазвичай зберігати зрізані яблуневу й вишневу гілочки.

Земля — рідна мати

Легенда про матір та доньку

Мати і донька йшли лугом і дуже гарно співали. Обидві були вродливими. Люди про них казали: «Спів — від Бога, краса — від землі. Таке рідко кому випадає, а тут і передати нікому: дітей-онуків немає». Не раз бідкалася стара: «Я б і серце своє віддала, аби онучків мати». А донька лише мовчки кивала головою.

Переказують, що ці прохання почув Вітер-старець, який всі таємниці знав, і сказав він жінкам, що після смерті матимуть те, що хотіли. Згодом таки здійснилося це віщування, але ж як! Старша, яка могла б стати бабусею, на вишню перетворилася, зі своєї крівці ягідки родить і серце у зернятка-камінчики ховає. А донька, у житті діточками обділена, отримала їх, як яблунею стала... Певне, тому цього дня на материнських могилах з'являються дві гілочки — вишнева і яблунева, поставлені у склянку з водою та зерном.

Запалюють діти свічку й тихенько схиляються над нею з лівого боку — «від серця». Горить вогник, і душу зігріває згадка про найріднішу й найдорожчу людину.

Бабця.
Художник Я. Пстрак

Зима.
Художник Ф. Коновалюк

Яблуні цвітуть.
Художник Ф. Коновалюк

В саду.
Художник Я. Пстрак

Гуцульський космос

Сонце стоїть над землею, сонце — то обличчя Бога, рай; там сидить Бог, його Дух — Алей та душі, що собі рай заслужили. Сонце було спочатку дуже велике. Відколи люди з'явилися, від того часу воно зменшується, бо як чоловік народиться, то відривається кусник сонця йому на зірку; а як чоловік умирає, то його зірка гасне й падає; якщо померлий був праведний, то його зірка повертається назад до сонця, а як ні — то падає у світ. Із таких зірок неправедних людей і з'явився місяць. Часом падає багато зірок — це означає, що десь на світі хтось великий помер. Вранішня зірка — денниця, перша вечірня — зірниця. Вечірня — Архангелова, а ранкова — Матері Божої. Коли ж води меншає — земля осувається, віддаляється від сонця, і тоді стає на ній холодно — приходить зима. І над землею зимно, усе мерзне, тому падає сніг (гуцули кажуть: падає зима).

Ранньої весни спершу сіється зимний дощ, потім тепліший, топиться решта льоду, темніють сніги — утворюється велика вода, більше моря, і земля підходить, як тісто, догори, все ближче і ближче до сонця. Так от сонце стоїть над землею, а земля плаває на воді. Як вода стає більша — підіймається на ній і земля, наближається до сонця і тоді настає літо. Від того стає на землі спекотно. А в спеку всяка жива істота п'є багато води, купаються, розпліскують воду — море меншає. І земля опускається нижче. Знову на ній, віддаленій від світила, усе поволі замерзає. Так щороку: земля то підіймається до сонця, то осідає вниз. І зрозуміло, що влітку на ній стає ясніше, днина більшає; а коли опускається — днина коротшає. Земля крутиться, мов кружало, довкола сонця. Посередині неї висока гора, куди лиш орел — Божий посланець — та ще голуб долітають. Коли земля повертається таким чином, що гора стає навпроти сонця і заступає його, тоді настає ніч; а як гора посунеться — уже день.

Гуцулка. Художник Я. Пстрак

РУСАЛЧИН ТИЖДЕНЬ

Тиждень після Зеленої неділі називається Русалчиним, четвер на цьому тижні — Русалчиним Великоднем. Наступного понеділка — Проводи русалок — з Русалками прощаються й урочисто, з піснями проводжають їх за село. Русалії (у християнстві їх замінила Трійця) є поминальним тижнем, коли приносять пожертви передчасно померлим і взагалі всім духам предків. Русалії згадуються у Велесовій Книзі: «Богів покормимо ягням на Коляди і на Русалії, в день Ярила і на честь Красної Гори».

Русалки.
Художник І. Крамської

У дощ деколи з'являється веселиця — весела дощівниця. Веселиця тому, що земля, трава веселішає від дощу. Веселиця — Божа жила. Нею йде вода з чистої криниці просто в небо — там у спеку хочуть пити. Якби натикати собі дванадцять голок у п'яту — можна зайти до веселиці. Такий чоловік буде бачити усе на світі, чого ніхто не бачить. Як чоловік нап'ється води там, де веселиця п'є, і, не дихаючи, забіжить до місця, де вона другим кінцем п'є воду, то такий чоловік зараз стане жінкою. Теперішні люди втратили можливість пізнання себе, Світу, вони розірвали, самі того не бажаючи, низку, що пов'язує нас із всесвітнім буттям. А воно є вічним.

Русалки.
Художник К. Маковський

На Русалії з квітами й травами заносять у хату добрих духів родини. Русалкам жертвують стрічки, полотно, сорочки, які розвішують на деревах: цей обряд означає викликання до Яві тих душ, які потребують тілесної сорочки, щоб отримати нове життя. Дівчата вішали на дерева вінки. Отже, русальний культ мав на меті забезпечення вічного коловороту душ через світи Наві, Праві та Яві.

Русалки первісно є дівами-богинями природи: річок, озер, джерел, рослин, лісів, полів тощо. Вони добрі божества врожаю, покровительки рослинної сили природи, богині Наві. Вони мешканки водоймищ, але люблять виходити на берег і гойдатися на гілках дерев. Русалки веселі, жартівливі, співають пісні чудовими, звабливими голосами. Їх уявляють у вигляді гарних дівчат з довгим волоссям, заквітчаних запашним зіллям, квітами, травами. Русалки, як і Мати-Земля, теж є берегинями, богинями води. Взимку дарительками плодів та нового життя. Починаючи з часів християнізації Русі, русалками стали вважати душі потопельниць, які, не знайшовши спокою, є руйнівною силою.

В українських селах є таке повір'я, якщо побачиш русалку, то не можна розповідати про неї чужим (тим, хто не належить до роду). Вона показується тільки своїм кровним.

Русалка.
Художник Я. Пстрак

Мавчин Великдень

Ще в сиву давнину, за часів наших дідів та прадідів, передаючись від одного до іншого, а далі вже й до нас, святкувався й святкується Мавчин Великдень. Може, того насправді й не було, а все ж таки, як там кажуть, гуло. Святкували його на Зелені свята. Старі люди розповідали, мавками стають нехрещені діти. Ото як яка мати породить дитя та згубить його, або втопить, або що друге зробить, так то й буде мавка. Через те не можна починати купатися до Зелених свят. А як хто не втерпить та піде купатися до Зелених свят, то треба йому взяти із собою полину, тримати його в руках та й примовляти: «Мавка, мавка, на тобі полинь, а мене покинь! Мавка, мавка, на тобі полинь, а мене покинь!». То тоді купальщику нічого не буде. А як без полину влізе купатися в річку, то вона винирне з води та й залоскоче. Через те на Зелені свята носять у руках любисток, канупір, м'яту, коли ідуть до церкви або просто ходять по селі.

Русалки на Дніпрі.
Художник
Т. Шевченко

Як гуцули поважали дні свят

Як подумати, скільки днів на місяць гуцули в давнину святкували, то й не знати, коли вони своє велике ***газдівство*** *утримували. Насамперед тримали урочисті свята — рокові і неділі. У ці Божі дні гріх робити, бо на тому світі людська душа тяжко покутує, а за неділю — гріх неспасний.*

За цими святами ідуть ***пригінчливі****, у які не можна робити на ґаздівстві через каліцтво між людьми та через бурю, град, громи й інші напусти на людей і худобу.*

На святки — церква їх дотримується — не можна шити і прясти, а так все роблять.

Але гуцули і досі дотримуються цих святок, які ніде не зазначені у церковних календарях, а люди святкують лише тому, що їх святкували наші предки спервовіку.

Баба Мирониха учила нас: «Дуже давно горяни святкували всілякі святки за своїми старовіцькими віруваннями, проти яких попи у церквах дуже гостро виступали. Було більше таких людей, що на Розигри, Рахманського Великодня, Обретенія нічого би на світочку руками не робили, як на Великдень. Коли та віра стала упадати, почали у себе не робити, але йти до других на толоку, бо то за менший гріх уважали та менше з нього шкоди та каліцтва боялися. З часом почали у себе робити, а як настав на світі гармидер, то і в неділю й урочисті свята роблять, але це вже взяли від світової війни».

Теперішні горяни кажуть: «Якби тепер так, як давно всі свята святкували, то з голоду б сконали».

Гуцул з люлькою.
Художник
Я. Пстрак

Молодиця-гуцулка.
Художник
Я. Пстрак

Гуцульська кераміка

Гуцульський кептар

Шанування днів тижня

Відпочинок. Художник Я. Пстрак

Гуцульський переказ про жінку, яка шанувала свята та святця, не пряла, не шила, а майже кожну днину святкувала

В одного чоловіка була така жінка, що загалом усі дні у тижні святкувала, бо був гріх від роботи. Нічого не робила. У понеділок ні пряла, ні шила, бо то Божий понеділок. Не бралася за веретено і голку у вівторок, боялася напасті; спала у Божу середу. Усіх божків святкувала. Святкувала і четвер, бо то четверта Божа днинка у тижні. У п'ятницю нічого руками не торкалася, бо це ще більша від середи Божа днинка, а в суботу не можна робити, бо субота задушна — за роботу у суботу сердяться людські душі з того світу.

У неділю навіть коло печі не поралася, бо день цей, мовляв, називається — «нічого не роби». І так прожила усе життя. Чоловік через таку жінку не мав щастя на своєму ґаздівстві. Геть збіднів, цілком обголів, не міг собі ні в чому зарадити. Коли його жінка померла, він поклав її голу-голісеньку у ***деревище****. Лиш одне місце на її тілі накрив покришкою від горщика, яка ще у хаті завалялася. Як прийшли люди на похорони та й прийшов піп за мерцем, розкрили деревище, піп як побачив голу жінку-мерця у деревищі, почав питати у чоловіка, чого він зробив зі своєї жінки по смерті таку публіку, та це ж і стид, і гріх. А як той чоловік розказав, як то його жінка всі дні святкувала, як Сави і Варвари* ***сербувала****, то піп зачав інакше говорити, небіжку випроважувати:*

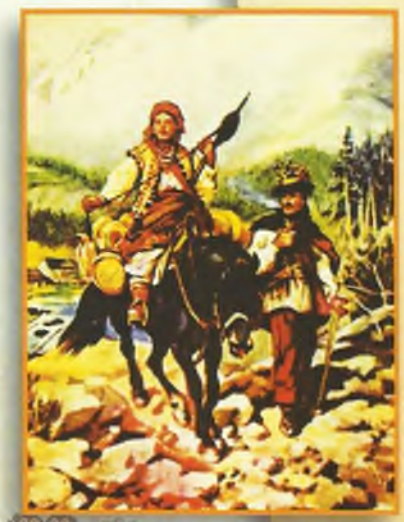

Було ***не савити, не варварити****,*
А на сорочку собі пазити.
Господи помилуй і прости,
Від такої жінки заступи.

Через те теперішні гуцулки вже пораються, бо бояться такого ***притрафунку****.*

МАРА (МОРЕНА)

Сучасне слово «мор» означає поголовну або раптову смерть людей. У цьому слові залишилася пам'ять про жорстоку й невблаганну богиню, що не приймає ніякі жертви.

Мара (Морена) — богиня марної хворобливої старості та неминучого кінця, смерті. Могутнє й грізне божество, богиня зими й смерті, дружина Кощія й дочка Лади, сестра Живи й Лелі. Радість їй приносять тільки зів'ялі квіти, згнилі плоди, опале листя й згаслі людські життя.

Час Морени пов'язаний зі згасанням: з дерев поопадало листя, непроглядно темні ночі, часто шумить сумовитий дощ і виє вітер. У дні Морени люди можуть сподіватися тільки на себе.

Мертва вода — це вода передзим'я, що наполовину стала льодом. Така вода дарує безсмертя.

Солом'яне опудало, що палять під час свята давньої Масниці, у пору весняного рівнодення, безсумнівно, належить Морені, Богині смерті й холоду. Щозими вона панує у світі.

Символи Морени — чорний місяць, купи розбитих черепів і серп, яким вона підрізає нитки життя. Володіння Морени, відповідно до давніх розповідей, лежать за чорною рікою Смородинкою, що розділяє Явь і Навь, через яку перекинуто Калинів Міст, що охороняється Триголовим Змієм... Але смерть, що є даром Морени, не є повним перериванням струменів життя як такого, а лише переходом до іншого життя, до нового початку, бо так уже покладено Родом Вседержителем, що після Зими, яка несе із собою все віджите, завжди настає нова Весна...

Масниця. Проводи зими. Художник С. Кожин

Символ міцності роду. Фрагмент весільного рушника-оберега, на якому зображене минуле, сучасне й майбутнє. 1-й рядок — птахи — символ шлюбної пари; 2-й рядок — засіяне поле — символ зв'язку з предками; 3-й рядок — побажання діток; 4-й рядок — побажання стати Божественною (космічною) сім'єю

ДОЛЯ (НЕДОЛЯ)

Доля – те, що людині на Роду (тобто Богом) написано. Долею наділена кожна людина. Українці вважали, що при народженні дитини на небі запалюється нова зіронька, її доля. Уявлення про долю — віра у вищу допомогу. Бо роботяща людина без долі ніколи не може стати заможною. Долю уявляли у вигляді жінки. Коли доля служить своїй людині, все в неї йде до ладу. Людина багатіє, земля віддячує її працю добрим врожаєм. Слухняна доля приглядає за хазяйством та примножує його.

Якщо людина не знайшла своєї долі, то вона не може нічому дати ладу. Вона живе у смутку і бідності. Не допомагає їй ні природна працелюбність, ні важка робота.

У такому разі людина має знайти долю.

ЗЛИДНІ

Уявлення про злиднів, що руйнують життя людини, роблять його нестерпним, притаманне тільки українцям.

Злидні — маленькі люди або біси, які селяться у хаті, і все там трощать. Лише вправна людина може вивести зі свого дому злиднів, замкнути їх, сховати у торбу. Тоді у злиднів є тільки один шлях до порятунку. Якщо хтось позаздрить тому, хто вивів зі свого дому злиднів, і дізнається, де лежить та торба, він може відімкнути і випустити злидні на світ. Але злидні ніколи не повертаються до розумного хазяїна, вони нападають на того, хто їх звільнив, і лихо селиться у його оселі.

Легенди Українських земель

ЧОМУ МИ ЇМО САЛО?

«Коли були на світі самі лише первісні води, вепр пірнув у них і підняв на іклах Землю», — так кажуть в одному з українських варіантів міфу створення Світу. Може, потім, у християнські часи, цей вепр став чортом, що допомагав Богові створювати світ... Як перевертають з доброго на погане, зле чи вороже — чи нам не знати?

Та колись у наших предків Сонячний вепр, кабан, був дуже шанованим звіром. У давнину вепр мав особливий статус — він уважався тотемною твариною, що уособлювала народ цієї землі, надавала йому життєвої сили. Вепр був захисником країни.

Згадується у народних казках і дружина Сонячного вепра, «свинка — золота щетинка». А чому ж вона, чорна й замурзана, стала у казці золотою? Тому, що свинка ця — сонячна, вона — сила Землі, її тепло та символ родючості.

Вепр Небесний — символ тотему наших предків

Вепр — могутній звір, який втілює потужні, вибухові сили життя. Архетип цього звіра поєднує в собі схильність до усамітнення, волелюбність, самодостатність, миролюбність, нестримну силу, вибухову захисну агресію.

З часом колись єдиний народ, що вшановував Вепра, розійшовся по світу, але приніс із собою пам'ять про вепра-охоронця й зберіг її у своїх нових культурах. Так, в Індії, на санскриті вепр позначається словом «вараха», що значить «захисник». Кельтські (галльські) друїди-брахмани називали себе «вепрами». А в нас залишилося слово «варяг», що означає «воїн», «захисник». І коли ми говоримо, що князі Київської Русі були варягами, то це зовсім не тому, що вони були з північних скандинавських країн. Ні, вони були саме варягами, тобто захисниками, вепрами.

Великоднє стріляння. Художник Я. Пстрак

Коли в арійську добу вепр припинив бути тотемною твариною, жерці-брахмани запровадили ритуал жертовного споживання м'яса й сала вепра-кабана, щоб його кров і сила передавалися народові, бо так відновлюється архетип у підсвідомості народу. І дотепер архетип вепра якнайбільш відповідає рисам українського характеру. Тому культ Вепра зберігся в Україні до сьогодні.

Святкове коління кабана на Різдво й Великдень, ритуальне колективне споживання його м'яса й сала — це не тільки відгук далеких часів, але й заповіт наших предків, що захищають нас і донині.

Пасха. Художник М. Пимоненко

ЧОМУ В НАС ТАК ПОВАЖНА ПИСАНКА?

Сучасний міф про Україну

Є гарна казка «Яйце-райце». Така собі казка, як подарували мужику за добрий вчинок яйце, та наказали не розкривати його, аж доки додому прийде. Пішов мужик, та зацікавився, раніше розбив, а там — худоба всіляка! Ось воно, щастя селянина, добробут, піклування про рідну землю... Та ось яка прикрість! Не доніс він цей дар додому! Треба зібрати худобу, все назад у яйце повернути...

Ця українська казка говорить водночас і про народне розуміння щастя — добробут через працю на землі та доглядання за худобою, і про те, що це щастя — в основах українського світосприйняття.

Яйце-писанка — це «книга побажань» нашого народу — побажань щастя і добробуту, здоров'я і розуму. Кожен орнамент — молитва і прагнення до гармонійного життя.

Хата в селі.
Художник Ф. Коновалюк

Ярмарок.
Художник Я. Штернберг

Яйце-райце — це країна, що міститься усередині.

У-середині-КРАЇНА — країна-яйце.

Нещодавно лінгвісти вигадали такий собі сучасний міф.

Назва нашої країни, як кажуть, складається з двох слів: «у» та «країна».

Край — рідна сторона, а країна, звісно, велика територія. Скажімо, дитя — то маленьке, а дитина може бути великою. Стежина — велика стежка, городина — плоди та зелень, що зібрали з городу, багатство, урожай... Тож і країна — це великий край.

Що ж таке «у»?

Як то наші предки починали співати пісні, та кожна з них починалася з «Ой», чи «Гой» — «Ой у полі калина...». «Ой під вишнею, під черешнею...». «Ой летіли дикі гуси...».

Хата.
Художник П. Левченко

Ой, оу, яй — зародок, початок. Яйце — то два слова «яй» і «це», дослівно: «це — зародок», чи «це — початок».

«Ой у полі калина», чи «вишня-черешня» — то є наш райський садок, наш Вирій, де росте Першодерево, священний початок життя.

Ой летіли дикі гуси... Куди ж вони летять? Звісно, в «ой» — у початок, у нашу священну землю, у вирій...

Це давній арійський звичай, бо ведичні гімни починаються з «Оум». Річ у тім, що арійські пісні призначалися для хорового співу, а починав їх заспівувач-«заводій», який за допомогою «Оу» або «Оі» задавав хорові тональність. Тому в українців досяг небаченого ніде більше в усьому світі розвитку культ яйця, адже славнозвісна українська писанка — це унікальний мистецький феномен, що чітко відрізняє українців від решти народів світу, це «візитна картка» України й українців.

Рахманський Великдень

Рахманський Великдень – середа на четвертому тижні після Великодня. У Карпатах існує легенда про рахманів, святих людей, що колись давно покинули наш край та поїхали далеко на Схід, і поселилися високо в горах, щоб спокутувати гріхи всіх людей. Рахманів, кажуть, дванадцять чоловіків. Живуть вони у горах без жінок, весь час проводять у посту та молитвах, не спускаються до людей і навіть не знають, який рік і який день. Лише раз на рік вони бачать у морі шкарлупи від писанок, що їм відправляють по річкам українці під час Пасхи. Тоді вони спускаються до моря, і радіють, що люди святкують Великдень. Тоді і вони раз на рік говіють. З тих шкарлупок стає одне яєчко, писанка, яке брати ділять на усіх. Ось цей день і поважають у народі, і «святкують» разом із рахманами Великдень.

Писанки.
Художник Я. Пстрак

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

(За Миколою Вороним)

Да лучче єсть в своей земли костью лечи
ине ли на чуже славне быти.
Літопис за Іпатським списком

Жив у Києві в неволі малий хлопчина, улюблений син половецького хана. Князь Володимир Мономах узяв його під час походу в полон і залишив біля себе за вроду. Він оточив хлопця пошаною і розкошами. Час минав, і хлопець потроху став забувати рідний степ, а чужий край та чужі звичаї став уважати за рідні. Але дуже засмучений був старий хан — тяжко йому доживати вік без любої дитини, на самоті! Удень не їсть, серед ночі плаче та зітхає, ні від кого він не має ні утіхи, ні поради...

Кличе він до себе співця й посилає його до Києва:

Слухай, старче! Ти шугаєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

Божий дар ти маєш з неба
Людям долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всіх до себе привертати.

Ти піди у землю Руську,
Відшукай мого ти сина,
Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні і ночі...
Заспівай ти йому нашу
Рідну половецьку пісню
Про привільне життя,
Про вдачу молодецьку...
А як все те не поможе, —
Дай йому євшан-зілля.
Як вдихне він — і згадає
Степу рідного привілля!

Ішов ***гудець*** *три дні й три ночі... На четвертий день приходить опівночі в місто Київ. Крадькома прийшов він до ханського сина і почав йому пошепки казати слова старого хана. Та ці слова не вразили хлопчину, бо забув вже він і батька, і родину.*

Гуслі.
XII ст.

І гудець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду,
Загула невинна пісня,
Пісня вільного народу.
Про славетнії події,
Ті події половецькі,
Про лицарськії походи,
Ті походи молодецькі...

Потім стих брязкіт струн, заспівав гудець материнську колискову...

Але й цим не вразив він серце юнака, що сидів німий і байдужий. Схилив співець стару голову на груди: яка ще є надія? Та ось вона — тут, на грудях, у сповиточку! Тремтячими руками розриває він сорочку, і з грудей своїх знімає євшан, чарівне зілля, і дає понюхати оте бадилля юнакові.

Що це враз з юнаком сталось?
Лице зблідло у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвавсь на рівні ноги.

Рідний степ, широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий
Раптом став перед очима —
З ним і батенько нещасний!

Воля, воленька кохана!..
Рідні шатра, рідні люди...
Все те разом промайнуло,
Стисло горло, сперло груди.

Половці.
Художник М. Реріх

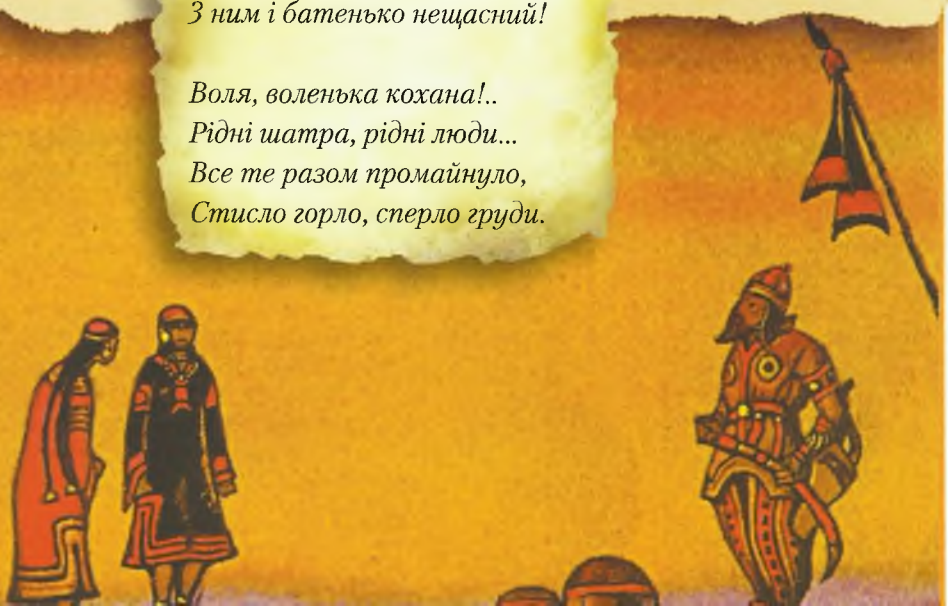

«Краще в рідним краю милім
Полягти кістьми, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!».

Так він скрикнув. І в дорогу
В нічку темну та погожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу.

Байраками та ярами
Неутомно прохожали —
В рідний степ, у край веселий
Простували, поспішали...

Україно, мамо люба!
Чи не те ж з тобою сталось?
Чи синів твоїх багато
На степах твоїх зосталось?

Чи вони ж не відцурались,
Не забули тебе, неньку,
Чи сховали жаль до тебе
І кохання у серденьку?

Марна річ! Були і в тебе
Кобзарі-гудці народні,
Що співали-віщували
Заповіти благородні,

А про те, тієї сили,
Духу, що зрива на ноги,
В нас нема і манівцями
Ми блукаєм без дороги!..

Де ж того євшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на певний шлях направить, —
Шлях у край свій повороту?!

Євшан-зілля, або полин, — символ пам'яті; рідної землі, Батьківщини; своєрідний знак українців.

Митрополит Іларіон стверджував, що запах євшан-зілля повертає пам'ять про свою Батьківщину: «Євшан-зілля зцілює від винародовлення, і хто забуде свою Батьківщину, воно нагадає».

Образ «євшан-зілля» як трави-оберега, трави любові до Батьківщини став літературною традицією.

Бойківська хата

Звідки пішла назва бойки та бойківщина

У яких роках то було, я й сам не знаю, лише старі люди все таке говорили. Як напали татари, десь там на ріці Калці щось дванадцять князів-королів було з військом. Та й ті татари, монголи, всяка біда шістьох узяли в полон, а шість утекли після бою сюди в гори. Найстарший татарський хан із пораненими та ослаблими своїми вояками вернувся назад, а величезний загін, то орда називалася, відправив з ***мурзою*** *доганяти наших.*

Тутечки в горах уже жили люди. Вони разом з тими шістьма князями-королями і їх військом зачали готуватися до бою. Зробили від гори до гори почерез Лімницю такі стіни з грубого дерева високі. Дві стіни, одна від другої на кілька метрів, а всередину наметали каміння, наносили глини. У стінах пристосували отвори, аби вода мала куди йти. На ті отвори поробили такі великі двері, щоби воду можна було спирати і пускати, коли треба. Позакривали вони то, і набралося води, як у морі.

Нижче тої гаті був густий ліс. Люди взяли й понад дорогу усі високі дерева коло землі понадрізували, лиш так ***маціцько*** *полишали, аби вони самі не попадали. Подекуди ще й вершки позв'язували* ***ужівками****, щоби одно дерево тягло друге, як зачне падати. Такого наробили щось на пару кілометрів, оде поніж Небилова. Відважніші хлопці поховалися в лісі, в корчах замаскувалися, чекають.*

Надійшла татарська кіннота. Як передні доїжджали до кінця лісу, хлопці за сигналом голосної зозулі разом ***дрилили*** *ті смереки. Там таке наробилося... Кого не вбило дерево одразу, то коні покалічені топтали копитами. Крики, стогін, прокляття, коні іржуть, хроп'ять... Світ такого не бачив. Мало хто виліз живим, а хлопці-верховинці теж не сиділи тихо — сокирами, кіллям, списами, мечами били татар, аби більше не лізли на їх землю.*

Художник А. Ждаха

Гуцульщина

У Карпатах люди жили з давніх-давен. Будували собі оселі на берегах річок у місцинках, захищених горами від вітру. Ще більше людей стало селитися у Карпатських горах, коли наш край почала плюндрувати татарва. Найбільше їх ховалося від біди поблизу найвищої гори. Чорною та гора була для втікачів з рідних місць. Чорною вона була і в очах ворогів, що не могли до неї підступитись, бо там непрохідні пущі стояли. Так і понині називають ту гору Чорногорою.

Кажуть, що багато майстрів утекло сюди з Києва: золотарі, різьбярі, шевці, ткачі, кушніри, малярі та музики. Буцімто сам київський князь наказав їм у гірських нетрях сховатися зі своїми скарбами.

Для своєї роботи майстри мали досить матеріалу. У ті часи густі тисові ліси тут росли, а дичини було стільки, що годі крок ступити. Було з чого майструвати, шити і ткати.

Татари майже кожної весни та літа нишпорили по українських селах. Тож навіть ті, що мріяли повернутися назад додому, лишилися у Карпатах. Вони розселилися по горах і стали ґаздувати. Найбільшим багатством була худоба, що мала досить їжі на полонинах. А от хліба клаптики гірської землі не могли вродити на всіх. За хлібом горяни спускалися у доли. Вони везли на конях свою працю, бо доріг для возів у горах тоді не було, і мандрували у підгірські села за хлібом.

Гуцульська хата

Мандрівники йшли гуртом. Кожен ґазда їхав верхи і вів ще кілька коней, на яких віз своє добро. Всі вони мали зброю для захисту від звіра та лихих людей.

Коли горян стало дуже багато і тісно було всім укупі жити, то вони й почали селитися ще вище в горах. Тих, що будувалися по верхах, називали верховинцями, а потім стали називати гуцулами.

Ось як з'явилося це слово.

Коли горяни спускалися у долину у своїй розцяцькованій одежині, зі своїм незвичним для подолян крамом, вигравaючи на сопілках, аби прикликати до свого добра якнайбільше купців, люди вибігали з хат і бачили на вулиці свято. Всі подорожні, навіть жінки, їхали на конях, їх одежина була прикрашена, кінська збруя так само блищала від прикрас. Поки ще не почалася торгівля, коли міняли гірські вироби на зерно, подорожні запрошували дівчат і молодиць до танцю та співали:

Гуцалася, гуцалася,
Гуцалася дівка.
Вона би си не гуцала,
Якби не сопілка.

Коли міняти вже не було що, подорожні їхали далі. А що всі вони «гуцалися» на конях, то їм услід жартома викрикували:

«Гуцани! Гуцкани!
Гуцани! Гуцули!».

Найбільше така розвага була до вподоби дітям та парубкам. Вони ще й співанку виспівували:

Сопілки

Гуп, гуц гуцули
На сивій кобилі.
Один їде на хвостику,
А другий на гриві.
Один їде на хвостику
Та й в сопілку грає.
Другий їде та й на гриві
Й гриву розчесає.
Не той гуцул,
Не той гуцул,
Що загуцулився,
А той гуцул,
А той гуцул,
Що в горах родився.

Отож гуцул — це верхівець, танцівник, музика. Від слова «гуцул» й увесь край назвали Гуцульщина.

Гуцульський жіночий святковий одяг

Трембіти

Молодиця.
Художник
Я. Пстрак

Вінниця

Прийшов на берег Бугу чоловік, збудував хату і зажив собі з жінкою. Народилися в них дві донечки. Одну батьки назвали Вишенькою, а другу — Вінничкою. Росли дівчата, мов ягідки, рум'яні та веселі. А коли виросли, то одружилися з працьовитими рибалками. Поставили Вишенька зі своїм чоловіком дерев'яну хату на правому березі Бугу, а Вінничка — на лівому. Жили у злагоді, працювали дружньо. У дуплах мед вибирали, ліс рубали, випалювали пеньки, землю орали й жито засівали.

Одного разу зірвався сильний вітер, завив. Птиці припинили співати, сонце зайшло за чорну хмару. То не вітер вив, не буря надходила, а страшні татари понад Бугом чорну куряву підняли. Оточили зненацька домівки Вишеньки і Віннички, хотіли всіх у полон забрати, на східних ринках молодичок продати. Виходу не було. Краще смерть, ніж неволя. Вінничка першою запалила свою хату. Сестра Вишенька побачила вогонь за Бугом і також розвела вогонь в оточеній хаті. Як дві свічки, палали дерев'яні хати, тріскотів вогонь. Від пекучого жару та їдкого диму сахнулися татари. А серця двох сестер розірвалися від горя.

Минули роки. Прийшли нові люди на берег Бугу, осіли тут. Розповіли їм люди з сусідніх сіл про гірку долю Вінничкі й Вишеньки. На добру пам'ять про них їхніми іменами назвали річки-притоки, що несуть свої води до Південного Бугу. Побудували тут кам'яну фортецю, а місто біля неї назвали іменем однієї з приток — Вінницею.

Українська хата.
Художник І. Рєпін

Козацькі легенди

Козаки Характерники

Супойський переказ про походження світу, України й козацтва

Колись у сиву давнину породив небесний батько Коло з матір'ю Даж-землею під час нічної грози люд вкраїнський, та й дав їм землю з півночі на південь од моря до моря та із заходу на схід од Дунаю до Дніпра-Дону. Та й заповів їм не ходити за ту землю та не оддавати її та дав брата свого Місяця на сторожу козацтву тому характерному, щоб берегли землю ту денно і ношно. А щоб вправні були та згуртовані, то докинув вісім променів своїх козацьких на небо, щоб у скруту поглядали на Воза того; знали б, в чім сила їхня козацька. Й були од Батька сторожі — чорна ненависть безмежна та завбачливість розуму од підступу, межи товариства, неправди проти звичаю та до ворога лють. А од Матері, Землі грозової, любов безмежна до люду, краю, сім'ї своєї, — така червона аж багряна любов, як сполох небесний.

Дажбог у цьому переказі — жіночого роду, як і Даж-земля, бо наші предки жили ще у матріархаті... А Батько Коло в ***«Супойському переказі»*** — не тільки Сонце та осяяний ним небокрай, а й Коло Свароже — нічний зодіак. Він у козацькому переказі ще 8-частинний; наступний 12-частинний сонячний зодіак з'являється в українській Наддніпрянщині з XXIV–XXIII ст. до н. е.

Заповіти козацькі

«Місяць — дядько старший над душами правдивими козацькими».

«Вистригти оселедець — стати під Батьків заповіт: то Колові сонячні брати-промені до краю доведені».

Волхв Доброгаст (З історії Русі X ст.)

Жив у древлянських краях волхв Доброгаст. Посварив його за щось князь Ігор, чим викликав великий гнів Доброгаста. І сказав тоді Доброгаст, що небезпечно з ним це робити. А на доказ своїх слів викликав на поєдинок три десятки Ігоревих дружинників, проти яких пішов зовсім беззбройний. І мов блискавка спалахнула. Худий, здавалося б, зовсім немічний Доброгаст порозкидав дружинників, кількох скалічив, а одного вбив. Зброєю йому служили руки й ноги.

Про людей, що мають силу над світом (Гуцульський переказ)

*Давні люди були умудрені, бо вони мали космічне чуття. Лиш декотрі з мільйонів витрималися — **вони витять** — мають силу над світом; передають через руки, очима, устами. Тепер ми дивуємося чудесами, що ці люди вміють. А колись таких непростих було повно по селах, і ніхто їм дуже не дивувався. Це було так природно, як дощ, вітер, зима, літо. Це було серед нас, давніх віруючих у Бога, у чудо, у себе і свою неминущість. Сокотили душу, бо вона мала у чистоті перейти на той світ, а там один присуд — вічність: чорній душі — чорна, праведній — добра. І кожний поступ виважувався. Грішили, бо смертні. Але вміли каятися. І міру гріхам знали. І покуту за кожен.*

Запорожці біля корчми.
Художник М. Самокиш

ІМЕНА СПАСИТЕЛІВ І УЗАГАЛЬНЕНИЙ ОБРАЗ КОЗАКА МАМАЯ

Художник А. Ждаха

У Велес-Книзі є слова про чудесного вершника:

І бачимо, як скаче у Сварзі вісник на коні білому.
І той (Вершник) меча здійняв до небес
і розверз (ним) хмари й громи.
І (від того) тече вода жива на нас, і пиймо тую –
бо то все од СВАРОГА до нас життям тече...

Коли ж скакав той богатир на білому коні, український общинно-власний Спас? Науковці кажуть, років на 7000–6200 раніше від Христа-Спасителя...

Народ пам'ятає імена Спасителів чи то як імена богів (Коляда, Колодій, Масляниця), чи то як імена легендарних героїв (Гандхарва, Кентавр, Кітоврас, Богатир із Савур-могили)...

На відміну від Христа-Спасителя, набагато давніший від нього Гандхарва був не один. Його подвиг періодично втілював черговий «син людський», який виконував освячений поколіннями міфоритуал. У ньому герої раз од разу відтворювали акт творіння світу, віддаючи себе на смерть заради життя. Спас кожного разу допомагав обертати колесо часу, єднаючи минуле з майбутнім. Спас дарував людям почуття єдності із своїми богами, що були їхніми предками, спонукав до відповідальності за свою землю, кров, нащадків.

Козак Мамай, душа праведна, – так нерідко підписували канонічне зображення дохристиянського, тому й без нашийного хреста, зображення цього героя «народних ікон»...

Подвиг вершника

Гей, вершнику! Твоє поле — твоє роздолля!
Кінь під тобою — мов самий час.
Їдь, вершнику, об'їжджай
весь наш світ та повертайся!
Пил стовпом та й понад степом.
Вершник зник з очей народу.
Та сокирами важкими починають
орати землю
Молодії та старії, дожидаючи героя.
Довго наш обряд триває,
Через рік приїде вершник...
І великий наш жертовник буде
створено до часу.
Через рік приїде вершник,
Стане простором і часом.
Він приїде під жертовник,
І схилиться пред жерцями...
Гей, Гандхарва, новий Спас,
Він підходить до жерців,
Він готовий до заклання,
До високій саможертви,
Він підходить із конем,
Він приймає смерть святую...
Віддає він на заклання,
Щоби плотію та кров'ю
причастилися всі люди...

«Їжте хліб — це тіло моє,
Пийте вино – це кров моя...»

Навіщо це робили жерці? Плем'я переживало жахливий стрес, завдяки чому розкривалася підсвідомість людей. При цьому кожен з присутніх мав відчути себе Гандхарвою (причетним до нього через причастя та ін.), а через нього — «Батьком істот». У кожному з присутніх відновляли відчуття патріотизму, колективізму, самовідданості. Герой помер — та він народився в кожному. Після смерті зерна неодмінно відбувається воскресіння у новій рослині. Після смерті героя неодмінно народиться не один герой — увесь народ стає ним. Після смерті Бога повинен воскреснути Бог.

Козак Мамай

Кінь стоїть сумує. Художник М. Приймаченко

Савур-могила

Жив собі Козак Мамай, були в нього вірний кінь та рідна сестра. Зійшлася сестра зі змієм, стали вони разом жити. А змію дуже кортіло зжити Козака Мамая зі світу. Підговорив він його сестру, підпоїла вона Козака сонним зіллям, та й скрутили вони його разом у міцні пута. Пробудився Козак, бачить — біда. Що робити? Напружився він, розірвав пута, піднявся на бій зі змієм. Тяжка була битва, та подолав Козак змія, а сестру свою віроломну прив'язав до кінського хвоста й пустив коня у чисте поле. Біжить кінь, б'є злодійку об землю. Де вона билася головою — там з'явилися холми, де билася задом — стали яри. Та не стало в Козака сестри — і став він готуватися до смерті своєї. Сам навозив каміння та спорудив курган, Савур-могилу. Потім підійшов до вірного коня, схилив голову та й благав поховати його в цій могилі. Вони разом спустилися в курган, і відтоді ніхто не бачив Козака. Та люди кажуть, іноді кінь вискакує з кургану й носиться степами Підднiпров'я.

Канонічне зображення Мамая — не християнське. Сидить він, склавши ноги, мов індійський гуру, біля дерева. Чуб-оселедець — нагадує індійських святих, взагалі то ознака жерця, особи духовного стану. Біля козака пляшка. Горілка — то напій богів, що дає знання, так звана сома. Козак тримає спис. Це не тільки зброя воїна, а й духовна зброя, як посох. А лук зі стрілами — символ магічного проколювання «простору-часу».

Часто Козака зображували разом з конем. Але не верхи: кінь стоїть або біля дерева, або навіть біля кургану, тобто це жертовний кінь.

Легенда про Козака Мамая

Жив Козак Мамай у Січі, мабуть, вічно. Ніхто не міг сказати, скільки йому років. Був він таким міцним богатирем, що й земля його не тримала. Однієї голови було майже сім пудів! А вуса такі, що як розправить він їх, то й у двері не пройде, хоч через них і трійка коней з возом проскочила б.

Якось стала по землі посуха страшенна. Така, що навіть ріка Конка пересохла. Люди, сильні та молоді, почали збиратися шукати іншого місця для життя. Коли ж вони зібралися й пішли, раптом почався страшенний гуркіт, на горизонті пил стовпом піднявся. Летить до юрби вершник на коні із золотими копитами. То ж Козак Мамай. Під'їхав до людей, почув про лихо, схилився та підізвав до себе малюка. Посадовив його в сідло й поскакав до кургану. Там ударив кінь своїм золотим копитом — і сталося диво, ожила ріка, почав струменіти спочатку маленький струмінь, а потім і бурхливий потік наповнив річку.

Козак Мамай повернув матері хлопця, уклонився в пояс громаді — та зник.

Ще кажуть, що був Мамай першим на Січі бандуристом і всі бандуристи звали його своїм учителем. Учив його співу та грі на кобзі один сліпий характерник, старий та немічний чоловік, у якого смерть стояла за плечима. То й бандуру він перед смертю Мамаєві передав.

Легенда про кам'яних мамаїв

Мамаї — то були люди, але колись давно вони скам'яніли. Чому таке сталося? Чи то, кажуть, був потоп, і вони під час потопу дуже довго стояли нерухомо на пагорбах. А то ще переказують, що то були дуже горді люди та зневажали сонце, і навіть плювали на нього, і за це Бог-Сонце покарав їх.

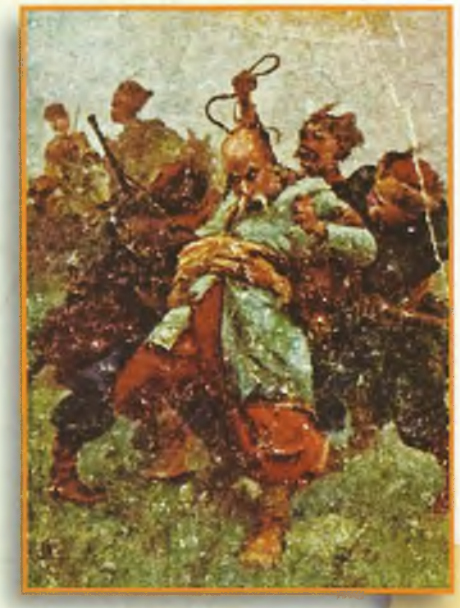

Художник Я. Пстрак

ХАРАКТЕРНИКИ ТА МИСТЕЦТВО СПАСУ

Козацькі ***характерники*** (особливим чином освічені, але не обов'язково старі) мали при січових куренях визначне становище. Попи не перечили їм і визнавали їхню зверхність.

Куля не бере козака-характерника і шабля не рубає. Бо знає він таємну науку, але не відкриває її нікому, лише синові довірить на смертному ложі або в годину лиху, перед січчю пекельною. І називається та козацька бойова наука — Спас...

Наука Спасу дуже складна. Беруть у науку хлопчиків дев'яти–дванадцяти років, і вже до тридцяти стає той хлопчина справжнім характерником. Він і в темноті бачить, і болячки зашіптує та замовляє, і пристріт та порчу знімає, вміє й ще багато такого, чого ми і не знаємо вже, секрети ті загублено, забуто. Наука Спасу великого загублена, залишились лише малі спаси: знахарство, різне чаклунство, замовляння, дрібні чудеса... Цей Спас з'являється часом і сам по собі, коли людина потрапляє в біду. Діди наші недарма казали: «Буде ворог — буде й сила». Перед великою битвою, коли полки мали йти на приступ, старий козак-характерник брав молодого козака за потилицю і робив ось так...

«Тут батько взяв мене за потилицю, притулився лобом до мого лоба і різко пригнув мою голову донизу. Після цього відступив крок назад і сказав: «Дивись мені на плече! На два пальці!..». Я почав дивитись і побачив незвичайне явище — тонке срібне сяйво товщиною у два пальці облягало усе тіло батька.»

Козак їде на Січ.
Художник Л. Жемчужников

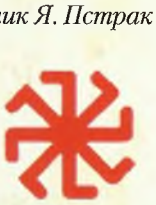

Коляднік — символ бога Коляди, який здійснює на Землі оновлення життя, символ перемоги світла над темрявою. Коляднік використовувався як чоловічій оберіг.

Побратимство кров'ю

(мазепство мазкою) (заповіт козаків-характерників)

«Мазепство: один на один, на шаблю — руку, на пояс — другу, надріз та змішують мазку; на світанні на Святій могилі біля матері чи родителя, повертаючись на вісім сторін та приказуючи: «Свідок Бог наш батько та степ гайний» (Роджипіття час). Після кроплять в келих з вином та одноразово випивають. Коли просто братчик, то випиває сам суперед товариства»; «Не бийтесь поміж собою. До тих пір, доки молодь з молоком матері та від старшини буде всотувати несприйняття зверхности над собою і в собі, в роду, до тих пір Рій родів Скупи Вкраїнської буде в змозі мазкою братчиковою захистити землі свої на користь свою...».

Звичай предсмертного родичання поранених ратоборців з Матір'ю-Землею

Се бо сядьмо на землю
і візьмемо її до рани своєї і натовчем землю до неї.
А як по смерті своїй станемо пред Мар-Марією,
то щоб сказала та: «Не можу винити того,
хто наповнений землею,
і не можу його одділити од неї...».

Козаки Характерники

ІВАН СІРКО

Художник А. Ждаха

Кошовим обирався козак найкращий із кращих — на рік. Відмовитися від такої честі-обов'язку ніхто не міг, бо стратять. То Сірко обирався на посаду кошового отамана дванадцять разів, причому в останні роки свого вісімдесятирічного життя — вісім років підряд. Між тим було достатньо й одного, щоб все життя потому носити цей титул і користуватися пільгами.

Заповіт кошового-характерника Івана Сірка

«Як я помру, то одберіть у мене праву руку і носіть її сім год (років); хто буде мою руку носить сім год, той володітиме нею усе рівно, як я сам володію... А на сьомому году хай мене жде, і хто вийде до могили або на Різдво, або на Великдень, або на Зелену неділю, так нехай мене дожида. Не бійся, що я неправославний християнин, — я єсть православний християнин Сірентій Іоанович!»

Хлопці притихли. Художник Я. Пстрак

Кошовий Сірко був превеликий чаклун. Недарма його турки прозвали шайтаном... Після смерті Сірка запорожців, говорять, довго боялися ляхи й бусурмани. Б'ються, було, козаки й праву руку його вперед війська везуть: де рука — там й удача.

Говорять, у Сірка на хресті був напис: «Хто буде сім років перед Великоднем виносити по трьох ***запідлоги*** *землі на мою могилу, то буде мати таку силу, як я, і буде знати стільки, скільки і я». Покійний дід Михайло Неліпа розповідав, що як носив землю перед Великоднем, то йому в перший раз здалося, що начебто гуде щось; у другий — що зібралося стільки війська запорозького, що аж земля відігне, у третій — що барабани б'ють, з гармат палять, козацькі шапки червоніють, як маки... Він злякався, кинув носити й відправився додому...*

СЕМЕН ПАЛІЙ

За козацькими легендами, Семен Палій, цей «великий вояка й знаюка», володіння характерницьким Спасом отримав від самого Бога чи то Його посланця (янгола у вигляді сивого діда); «він, кажуть, і тепер десь живий, і, як йому Господь звелів, міняється, як Місяць: старіє і молодіє».

Палій вмів обертатися на хорта (мисливського пса) і так проникати до ворожого табору. А ще міг ставати хрестом чи то списом (який зображувався на іконоподібних картинах «Козак Мамай»). Той спис-хрест згадується в уявному діалозі гетьмана Мазепи з ***джурою*** напередодні Полтавської битви.

«— Хлопче, а піди подивися, чи стоїть на могилі що-небудь?
— Стоїть.
— А яке воно є?
— Стоїть, як спис.
— А яка на ньому амуніція? Чи біла?
— Біла!
— А на амуніції що? Не хрест?
— Хрест!
— То Палій! Він як перехрестить, то й амінь...»

Семен Палій.
Художник Я. Пстрак

Полтавський бій.
Художник Д. Мартен

Козаки Характерники

ПРО КОЗАКІВ-ХАРАКТЕРНИКІВ

Кошовий отаман.
Художник І. Рєпін

На Великому Лузі ще при запорожцях жив химородник Феська. Його дуже боялися й слухалися козаки. От, бувало, лежить людина, а він ріже чорну редьку. Як тільки пустить редька білий сік — людині стане погано, як сік почорніє — людина вмирає. Він тоді начаклує, що редька вбере у себе сік чорний, а пустить білий — і людина оживає...

Джерелівський сам кував рушниці й умів заговорювати їх. Великий мисливець був, він і не боявся ні хмари, ні грози; йому дикий жеребець вухо відкусив і, якби не вліз на дерево, то й носа не було б!..

Козак-характерник Іван Богун провів уночі військо через польський табір і жодний собака не загавкав. Щоб себе захистити, козаки обгороджували свій табір списами, і супротивник, уважаючи їх за зарості очерету, проходив мимо. Характерники виготовляли «лементи»: брали очерети, занурювали їх у воду й віск, потім кричали на них. Віск запам'ятовував лемент. Такі очерети розкидали по степу. Наступаючи на них, ворожий кінь кричав, і козак на вахті чув його.

Івано Богун.
Художник М. Івасько

Топірець Довбуша

Мала мати сина Олексу. Гарний, дуже сильний був. Минуло йому п'ять років. Вийшов він якось на двір, почав щось майструвати і зробив добре витесаний топірець. Увійшов до хати і каже:

— Подивись, який я собі топірець зробив. Коли трохи підросту, то стану такий, що жоден мене не подужає.

Дивилася мати на сина та й раділа. Через кілька літ йшла вона в ліс по дрова та взяла із собою хлопчину.

Ходили, ходили вони довго по лісу, аж ось Олексі щось спало на думку, і він каже мамі:

— Свій топірець я заб'ю у пеньок, і його ніхто не витягне, тільки я сам, як прийду сюди через кілька років.

Минуло Олексі шістнадцять років. Став він підбирати собі військо. Приймав до себе не всіх, а тільки найкращих та найдужчих, що мали розум і силу, були відважними. Робив Олекса так. З високої гори спускав колесо. Котилося воно дуже швидко. А внизу стояли люди і чекали, щоб показати свою вправність. Якщо хто на ходу перестрибував через колесо, то вважався сміливцем, і брав його Олекса до себе воїном.

Скелі Довбуша

Козаки Характерники

Жили тоді хлопці у печері, яку самі видовбали. Зробили в ній стіл і лавки кам'яні, де засідала рада. Приходили туди таємно, бо за ними стежили жовніри. Був у печері таємний хід, про який ніхто з жовнірів навіть не здогадувався.

Якось повів Олекса своїх товаришів у гори, де він забив топірець, як ще з матір'ю ходив по дрова. Підійшли вони до того пенька, й Олекса каже:

— Ану, хлопці, тягніть цей топірець!

Та ніхто не міг витягнути.

Якось прийшов Олекса до матері:

— Мамо, — каже, — я тепер найдужчий у горах. Мій топірець ніхто, крім мене, не може витягти.

А мати в сльози:

— Тебе багачі збираються вбити.

— Не плачте, мамо, не побивайтесь. Мене ніхто не знає, як убити. Тільки вам скажу, що вбити мене можна дев'ятьма зернами ярої пшениці.

Підслухали ці слова сільські багачі, довідались, як можна вбити Олексу, та й приготували все. Коли він на другий день повернувся від мами, то його із засідки застрелили. Залишилися товариші самі. А топірець, як він його забив у дерево, так і сьогодні там лишився у горах. Тому опришок називається Довбушем, що задовбав свій топірець у дерево навіки.

В Івано-Франківській області знаходяться скелі Довбуша, названі на честь легендарного опришка

ПОКРОВА БОЖОЇ МАТЕРІ — СВЯТО КОЗАКІВ

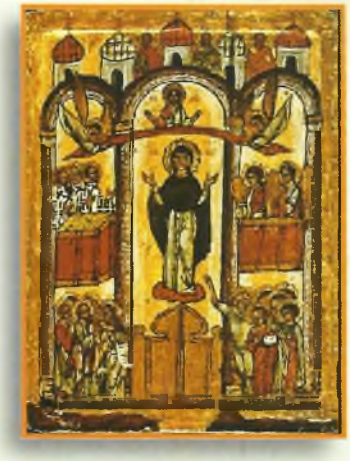

Запорозькі козаки своєю покровителькою й заступницею вважали Святу Покрову. Згідно з народними переказами, заснування й організацію Січі козаки пов'язували з провидінням Богородиці. На її честь на Січі було збудовано Покровську церкву, над її Царськими вратами золотом сяяв напис: «Молим, покрий нас чесним Твоїм покровом і ізбав нас от всякого зла». У своїй похідній пісні козаки співали: «Нам поможе святий Юр ще й Пречиста Мати турка звоювати!». Під час руйнування Січі царицею Катериною II у 1775 році козаки, що відходили за Дунай, зайшли до Січової церкви, щоб попрощатися зі своєю духовною святинею. Помолившись, забрали вони із собою ікону «Покрова Богородиці», тричі обнесли її навколо церкви й з нею рушили в чужі краї. Легенда свідчить, що під час руйнування Січі ця церква дивовижним чином не потрапила до рук московських солдат і провалилася під землю «вся як була — із дзвіницею і хрестом, так і пірнула».

Ікона Покрови з Чернігівщини. XVIII ст.

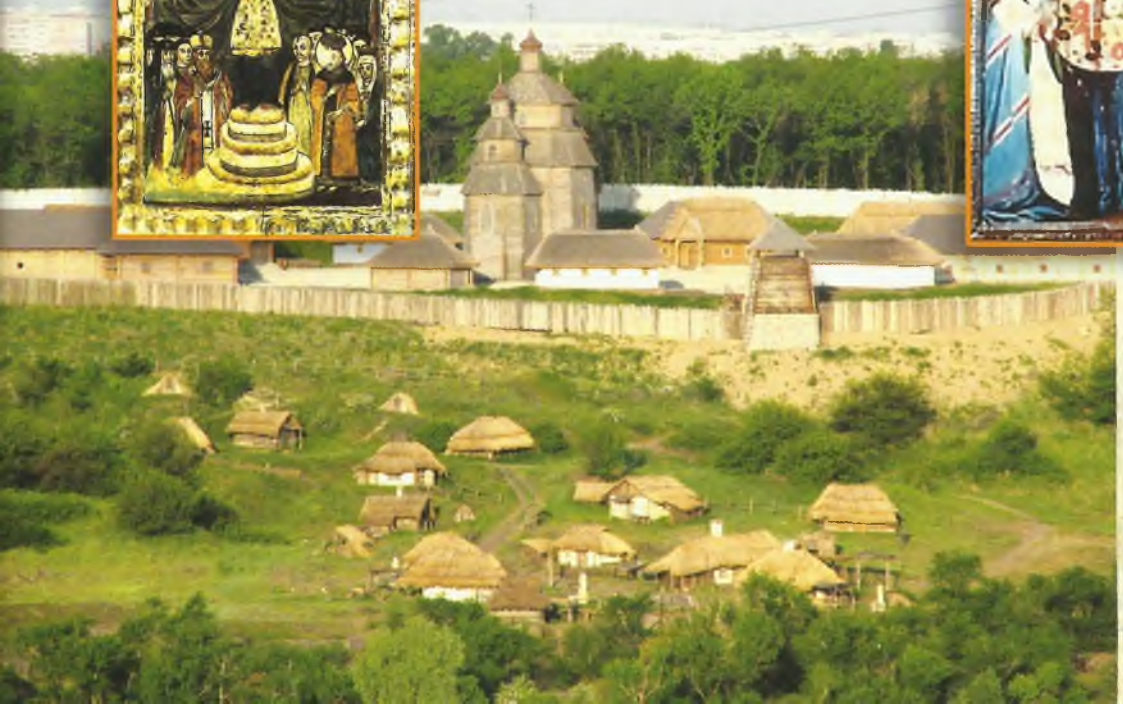

Маруся Богуславка

(Про Дівку-бранку Марусю-попівну Богуславку)

Гей на Чорному Морі да на Камені Біленькому
Там стояла Темниця Кам'яная,
А в тій Темниці Сімсот Козаків бідних невольників пробувало,
Та ні Божого Світу, ні Сонечка Праведного
В очі ніколи на забачали.

А до тієї Темниці
Дівка-бранка Маруся-попівна Богуславка прибувала,
Да через Залізнії Ворота
До Козаків бідних невольників гукала:

Гей, Козаки, біднії невільники, угадайте,
Який сьогодні День у нашій землі християнській?

Впізнали Козаки, бідні невольники, Марусю-Богуславку по голосу, та промовляли до неї такими словами: «Гей, Дівко-бранко, Марусе-попівно Богуславко! Звідки ми можемо знати, який сьогодні день у землі християнській? Ми вже тридцять три роки як у цій темниці пробуваємо, ні божого світу, ні сонечка праведного ніколи не забачаємо!».

А Дівка-бранка Маруся-попівна Богуславка теє зачувала,
До Козаків бідних невольників словами промовляла:

Гей Козаки, біднії невольники,
У нашій землі християнській сьогодні Великодня Субота,
А завтра ж буде Святий День Великдень.

Козаки, біднії невольники, таку новину зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Марусю-Богуславку кляли-проклинали:

Гей Дівко-бранко Марусе-попівно Богуславко,
Навіщо ти нам о такій порі про Святий День, про Великдень нагадала?

А Маруся-Богуславка до Козаків, бідних невольників промовляла:

Гей Козаки, Брати мої сердешнії,
не лайте ж ви мене да не проклинайте,
Бо я на теє вам про Святий день про Великдень нагадала,

Що, як буде завтра наш пан турецький
До мечеті од'їжджати,
То мені буде ключі од темниці доручати.
А я ж буду до вас прибувати
І усіх вас Невольників із Темниці випускати.

Художник А. Ждаха

От Маруся добре дбала,
До козацької темниці прибувала,
Да залізнії ворота одмикала,
І усіх Козаків, бідних невольників, із темниці випускала...
Та до них словами промовляла,
Випускала та сльозами ридала:
Гей Козаки, Брати мої сердешнії,
Ой швидше ви через Чорнеє Море перепливайте
Да на нашу Святую Україноньку зіходжайте...
А ще, Брати мої сердешнії,
Як десь у Полі будете забачати
Жіночок-жниць наших сердешних
Чи Дівчаточок уквітчаних,
То по християнському звичаєві
Добрий День вітайте і слава Ісусові Христу вітайте,
Низенько уклоняйтесь, —

Оце буде вам
Од Дівки-бранки Марусі-попівни Богуславки
Слово Заповіту.
А ще, Брати мої сердешнії, як будете мимо мого рідного Богуслава пробувати,
До моїх рідненьких Отця-Матусі завітайте,
Поклон їм передайте та од мене їм знати давайте,

Художник А. Ждаха

Художник А. Ждаха

Що нехай вони статків-маєтків
не збувають,
Великих скарбів не збирають
І мене з неволі турецької не викупляють.
Ой бо що ж я тут потуреччилася
та ***побусурменилася***
Ради розкоші турецької,
ради лакомства нещасного.

Ой що я буду тут у Турецьких землях перебувати,
А то і якби могла я перед очі Вітця-Неньки стати
І з Сином своїм Маленьким

Вже мені Панове Козаки отут яко Роксолані колись
Турецькії дикії норови зм'ягчати.

Хай Господь вам Милосердний помагає
В ваших Дорогах до Воленьки,
До Святої України дойти
Слави-честі відстояти.

Цю давню думу кобзарі називали «Спасительною», а ще пояснювали перед виконанням: «Світ не по Правді».

«Дівка-бранка Маруся-попівна Богуславка прибувала» — Маруся Богуславка виступає як рідкісний жіночий образ Спасителя.

«Вже мені... яко Роксолані колись Турецькії дикії норови зм'ягчати...» — мова йдеться про покликання українців у світі.

Легенди про скарби та перевертнів

Про тварин

Шинок.
Художник
Я. Штернберг

Дводушник

Колись жив на світі чоловік з двома серцями. Й одного разу літнього дня він з дружиною працював біля сіна. Жінка на копиці притоптує, а він подає вилами сіно на копицю. Копицю вже кінчали, він каже до жінки:

— Ти почекай на копиці, а я піду водиці поп'ю.

Пішов чоловік, а замість нього з чагарника вибігає вовк і просто біжить до копиці.

Жінка щосили почала гукати чоловіка:

— Михайле, швидше ходи сюди, бо до мене іде вовк.

А тим часом вовк прийшов до копиці та почав дряпатися до жінки і досягає її зубами, а вона звідти його вилами по голові.

— Гей, чоловіче, де ти подівся? Не дай мене звірові з'їсти...— гукає на весь голос. — Гей, люде, рятуйте мене...

Люди, як почули крик жінки, збіглись, а вовк втік у кущі. Незабаром і її чоловік вернувся.

— Де ти був, чоловіче? — сердито кричала вона. — Вовк мене мало не з'їв, тільки мого щастя, що сусіди збіглися.

— Дай мені спокій... Голова у мене щось дуже розболілася, — відповів їй чоловік.

Він докінчив копицю і сів відпочивати. Жінка приглядалася йому в обличчя й злякалась.

— А чому твоє лице все в синяках?

— Не знаю.

Вона глянула на чоловіка й помітила, що в нього між зубами щось червоніється.

— Ану, відкрий рота, — попросила його жінка.

Він відкрив рота, а жінка витягає з-між зубів червоні нитки й примірює до своєї спідниці, яку вовк зубами порвав.

— А нитки відки в тебе між зубами з'явились?

— Знаєш що, жінко, скажу тобі одну таємницю, — каже він. — В мене синяки від твоїх вил, а нитки між зубами з твоєї спідниці.

Вона злякалась і спитала:

— Як це могло статися?

— Іноді до мене приходить такий час, що стаю вовком, а не все чоловіком, бо маю два серця.

— Я би хотіла бачити, як ти перекинешся з чоловіка на вовка.

— Я можу й зараз це зробити, але ти не смієш кричати на мене, бо тоді залишуся тим аж на три місяці.

— Не буду, не буду,— запевняла його.

Перед жінкою чоловік перекинувся у вовка, а вона зі страху заверещала:

— Гей, вовк, бийте вовка!

І жінка якось втекла від нього, а вовк пішов у ліси.

Ходить він один день і тиждень, ба й місяць, два, три, та якось, утікаючи, пробив собі лапу сучком й ніяк не міг його витягнути. Тоді приходить він уночі до кошари й під ***колибою*** *пробудив чабана, і перед ним тримає свою лапу із сучком. Чабан прокинувся і злякався, побачивши перед собою звіра, але мовчить — один на одного дивляться. Вовк не нападає, а чабан собі ж дивується, чого вовк свою лапу тримає перед його очима, й запримітив, що з дерева сучок застряг вовкові в лапу. Чабан узяв у руку вовкову лапу й тримає, а другою витягнув сучок і з тим розійшлися. Зимою, коли в чабана обмаль було що їсти, приходить до нього чоловік з мішком за плечима й каже:*

— На тобі, чабане, мішок з борошном.

— А за що мені? — здивувався чабан.

— Ти лиш бери і не питай, за що... Ти мені зробив добро, коли я був у біді, а тепер я тобі допоможу.

— Я не пам'ятаю такого, — мовив чабан.

— А ти забув, як ти витяг мені з лапи сучок, коли я був вовком?

Художник А. Ждаха

Про перевертнів

Вовкулака

I

Один наймит підгледів раз, що хазяїн перекинувсь через пеньок за гумном, ізробивсь вовкулакою і побіг у ліс. «Постривай же, — думає, — перекинусь і я, що з того буде?» Взяв да й перекинувся. Став і він вовкулакою і побіг у ліс.

Довго блукав він по лісу з вовками і їв усяку падаль. Далі стало йому сумно без людей, да вже не знає, як перекинутися на чоловіка. От він прийде до гумна, побачить хазяїна і хоче сказать йому по-людськи, да й завиє по-вовчи. А собаки так і обступлять його. Він, бідолаха, і біжить у ліс. Да вже насилу хазяїн догадавсь, що се не вовк, взяв і перекинув його навпаки через пеньок. Наймит йому в ноги. А хазяїн подивився да аж жаль йому стало: худий, як скіпка, а вид увесь подряпаний — то так собаки його погризли.

— Отож, небоже, — каже, — не роби, чого не знаєш.

II

Їхали два чоловіки та й заночували на полі, у чагарниках. Лягли спати, аж чують — за возом наче що здихає. Спершу їм було страшно, а потім байдуже, та й заснули. Проснулись на другий день, коли ж то вовк, худий, як дошка, тільки шкіра та кості. Сіли й поїхали. І вовк за ними йде; далі положив і голову на піл та так жалібно дивиться, що й руки не піднялись ударить його. Кинули йому шматок м'яса — не їсть; кинули хліба — ухопив і помчав у чагарники.

От приїхали в село та й стали розказувати про се чудо. Так один дід і каже:

— То ви не вовка бачили, а то колись у нас незнаймо-куди дівався парубок та й ходить тепер ***пригижкуватим вовком.*** *Не займає нічого і живе тільки хлібом, що хто-небудь дасть.*

Двір.
Художник С. Васильківський

Перевертень

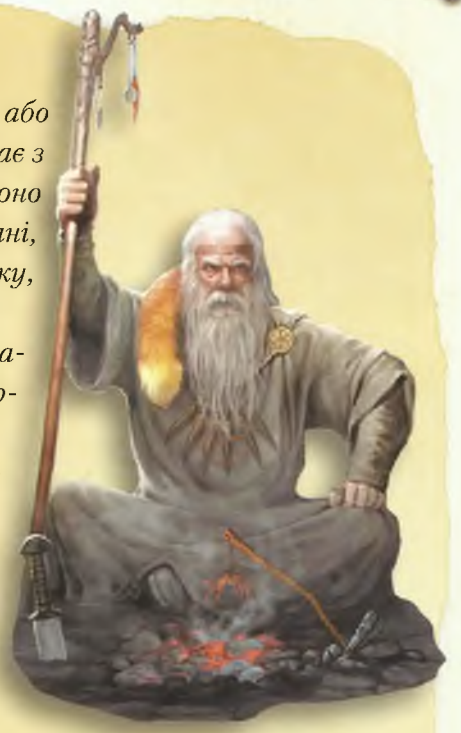

З однією жінкою була ось яка пригода. Що піде в поле жати або брати коноплі та поставить у печі страву, дак хтось повиймає з печі горшки та й повиїдає все чисто. Думала-думала, що б воно таке значило? Ніяк не збагнула. Прийде — двері позамикані, а в хаті тільки й зоставалась, що мала дитинка, може, з півроку, у колисці.

От вона ударилась до знахарки. Сяк-так упросила її, ублагала. Та й приходить. Подивилась, почмихала... сказано, — знахарка: зараз почула щось непевне.

— Іди ж, — каже, — ти в поле, а я тут заховаюсь та й побачимо, що воно таке є?

Пішла жінка в поле, а знахарка притаїлась у куточку та й дивиться. Коли ж дитина скік із колиски! Гляне, аж то вже не дитина, а дід. Сам низенький, а борода оттакезна! Зараз за вили, цупить із печі горшки, аж крекче, і почав уплітати страву. Як усе впорав, тоді знов став дитиною, та вже не влізе в колиску, а тільки лежить долі та репетує на всю хату. Тоді знахарка за його, поставила на деркач і почала обрубувати деркач під ногами. Воно кричить, а вона рубає; воно кричить, а вона рубає. Далі бачить, що попавсь у добрі руки, зробивсь ізнов дідом та й каже:

— Вже я, бабусю, перекидавсь не раз та й не два: був я спершу рибою, потім і зробивсь птахом, мурашкою, звірюкою, а се ще попробував бути людиною. Так нема краще, як жити між мурашками, а між людьми — нема гірше!

Сільська вулиця.
Художник С. Васильківський

Про скарби козацькі

Козаки-чарівники часто ховали скарби й у ріках (недарма одна із плавневих річок у них називалася Скарбною). Вони також уміли знаходити й інші скарби — по вогнях, що раптом спалахували на узбіччях доріг, по мрячних клубах над курганами, по зірках, що падали в чорні яри, і ще по безлічі інших прикмет.

Одним з таких шукачів скарбів був козарлюга Сава: у землю дивився, як у воду. Ніякий скарб ні на якій глибині від нього сховатися не міг — гроші так самі в руки і йшли. Жив ще на Січі запорожець із роду Канциберів. Він був знатним чаклуном і вмів заворожувати свої гроші так, щоб їх ніхто не брав. За що б він не брався, гроші всякими правдами-неправдами однаково поверталися до нього.

Водяний млин.
Художник П. Левченко

Нечистий скарб

Запорозькі клади скрізь закляті: скільки б людей їх не копало — не даються! Мій чоловік сам ходив. От викопали вони так, як великий погреб, — увійшли; ну, а взяти нічого не можна! Треба одмолиться стільки років, на скільки він заклятий!

От і у Потьомкіну саду є, саме там, де каміння велике: і що-празника вони й виходять — саме під Великдень!

З наших один раз одважилось чоловіка чотири; мені тоді ще літ 12 було (тепер оповідачці 40), я у Ковалихи служила: от і пішли вони, один жонатий, троє холостих, з ломами, з лопатами, саме у Велику ніч. От зачали бити ломами; що стукнуть, то воно й гуде! Вони далі копають: от-от, чують, вже близько, добре чують, що залізна скриня. Аж коли Воно виходить та й сіло на другому каменю недалеко від них і дивиться, а далі й заговорило:

— Копаєте, — каже, — а чи ж ви принесли голову, щоб туди покласти? (Значить, щоб замість кладу та голову чоловічу йому покласти, тоді воно й дасть, а без того зроду не візьмуть!).

Вони й полякались насмерть — покидали й ломи, й лопати та й повтікали. Звісно, дурні: треба було б розпитати, яку то йому треба голову — чи християнську, чи яку другу?..

— Та вже ж, звичайно, їм християнську треба! (Суворо перебиває друга.)

— Може, воно так і думало (продовжує перша), щоб один з них чотирьох ліг туди, а щоб трьом скриня дісталась; а вони й полякались? Та й позаганяло ж їх: чи то з переляку, чи так, а додому тільки один добрався. Других ледве одшукали: хто під тином, а хто й поза тином! Та й тяжко всі переболіли — так покалічило їх воно!

Пейзаж з рікою.
Художник П. Левченко

Про скарби

Три криниці гайдамацькі

Колись, років 15 тому, ми з Флором та з Оникієм Кириченком, та з Гулькою були у Ведмедівці на ярмарку. А якийсь чоловік, знать, здалека, побачив нас та й питає:

— Звідкіля ви?

— Із Суботова, — кажем.

— А які там у вас три криниці є? Чи далеко, чи близько одна від одної?

— Є, — кажем, — і близько вони, покупі собі.

Се, звісно, річ зайшла про ті криниці, що на Довгалівці, під Гречківським садком.

— А не знаєте, — питає ще нас той чоловік, — який там хундамент під якою? Скажіть, то я скажу, під якою поклажа велика є, бо я знаю, що одна криниця з цеглового хундаменту, друга — з чавунного, а третя — із залізного. От якби знать, під котрою який хундамент, то й я б угадав, під котрою кладь узять. Видко, плани мав та описи усякі.

— Не знаєм за це нічого, — кажем йому на оце, — бо й ті, що близько їх живуть, не знають, бо скілько не зливають воду, як чистять, то все вода б'є, а подивиться, то дно піскувате з камінцями усякими.

— Ну, то й годі ж і шукати кладі! — сказав і попрощався з нами. А воно — то й по планах не все по правді виказано, бо то не під нею кладь, то тіко прикмета така, а десь наобіч треба дошукуватись, як на мою думку. Умер уже й той, що й бито його було за поклажу коло трьох криниць. Козаки, за гайдамацтва, було пам'ятного дають молодим хлопцям, щоб не забули, де поклажу показать своїм людям, як виростуть. Та й він хвалився, що знає, що бито, і знає, що бито за поклажу, а де вона — не вкмітував гаразд, тоді й забув. Призвуть, було, якого гуляку-хлопця, натіпають і скажуть: «Оце тобі «пам'ятне», щоб не забув, де бито тебе, бо тут є оте-то й оте-то». Либонь, тут і ножі гайдамаки ховали, як святили під Коліївщину.

Млин.
Художник
С. Васильківський

Та за панщину все позабувалось. І я її літ до десятка робив. Управитель з Одамівки — верстов за десятків до трьох звідси — по воду все посилав. Видко, що вода добра була і є у них. Ринва там здавна є коло криниць. Річка собі нижче тече, а в криницях вода з гори набирається, і у їх вода вище багато од річки, і не така на смак, як у річці, — краща.

Щоб за Хмеля ще були сі криниці — не повинно, бо все чутка йде, що вони настали за Коліївщини. Воно й кладь є, та простий не візьме, а такий, як гайдамака, або хоч із їх роду — такий візьме, такому дадуться узятись, а простому — ні. Дарма, що ото є тепер митців багато копатись коло криниць — намножилось їх.

Зачарований льох

Це було давно, ще за часів кріпаччини. Ген там, де зараз височіє у Боремлі старе замчисько, стояв колись розкішний панський палац. Жили там пани Чацькі, а в них була наймичка Мелашка з маленькою дитиною. Якось у Великдень, ще й сонце не сходило, вийшла Мелашка з дитиною на двір і бачить — стоїть серед двору панського красивий великий льох, ще й двері до його відкриті. Що за дивина? Раніше його не помічала жінка. Зайшла у льох — ще дивніше видовище постало перед нею. Все у льосі світилося, а на скринях, столах лежала сила-силенна всякого багатства — золото, срібло, самоцвіти...

Посадила Мелашка дитину на стіл, а сама кинулась збирати коштовності ***в запіл****. Назбирала, побігла до хатини, щоб висипати і знову вернутися. Та коли вийшла у двір — льоху немає. Мовби крізь землю провалився. Бігала, плакала бідна удовиця, все гукала свою маленьку донечку, яку лишила в льосі, та дарма. Ніяких слідів від льоху і її дитини не було.*

Теремок.
Художник
П. Левченко

Про скарби

Пройшло багато днів. Мелашка все побивалася за дитиною, розпитувала людей. Ніхто нічого достеменно порадити не міг. Та одного дня зайшов до неї за милостинею старенький-старенький дідусь. Обдарувала його Мелашка та опісля почала розказувати про своє горе. Вислухав дідусь її і порадив:

— Вийди, жінко, знову у таку саму пору на Великдень у двір. Стоятиме льох — зайди, побачиш свою дитину, візьми і хутко вертайся назад, не оглядаючись. Тільки ж пам'ятай, не оглядайся, бо знову матимеш лихо. Цей льох зачарований.

Послухалась Мелашка дідусевої поради. Точно о такій же порі на Великдень вийшла вона у двір і побачила — стоїть льох. Убігла швиденько Мелашка у льох, а там сидить на столі жива-живісінька її маленька донечка і грається коштовностями. Якби нічого й не трапилось.

Забрала Мелашка дочку і — з льоху. Все зробила так, як радив дідусь.

Але дитина незабаром захворіла, а через деякий час померла. Гірко плакала вдовиця, клянучи свою долю і той зачарований льох. Наступного року на Великдень вийшла вона у двір і знову побачила — стоїть льох. Гірко заридала:

— Щоб ти провалився на віки вічні! Через тебе моя дитина пішла навіки в сиру землю.

Раптом похитнулася земля, провалився льох, а з ним і Мелашки не стало. З тих пір і донині льох той не з'являється. Прокляла його Мелашка.

Полтавщина. Художник С. Васильківський

СЛОВНИК ЗАСТАРІЛИХ ТА ДІАЛЕКТНИХ СЛІВ

Гудець *— музикант.*
Ґаздівство *— господарство.*
Вони витять *— керують енергією, так називали тих, хто мав надприродні властивості.*
Волосень *— лісовик, володар лісу.*
Волхв *— присвячений, що знає давні таємні науки чисел та закону світу.*
Деревище *— домовина, труна.*
Джура *— у Запорозькій Січі те саме, що «молодий», практикант, який знаходиться у науці. Слово має походження від ординського. Віповідає черкеському «еджер» — ученик.*
Дрилити *— штовхнути.*
Два голубоньки з неба заслані
З неба заслані на видпитанні *— тобто прилетіли з неба і дали відповідь, як Світ створити.*
Запідлога, запіл *— пола одежі, загорнута так, що в неї можна щось набрати.*
Здиблеш *— знайдеш.*
Капище *— місце, де складали язичницькі обряди. На капищі є вівтар для принесення жертви і жертовне вогнище.*
Колиба *— житло чабанів і лісорубів.*
Маржина *— худоба.*
Маціцько *— трошки.*
Мурза *— титул феодальної знаті в татар, а також феодал, що мав цей титул.*
Ра-річка *— ріка сяйва, у небі їй віповідає Чумацький Шлях, на теренах землі Ра-річкою називали Волгу.*
Не савити, не варварити *— почитати дні святих Сави і Варвари. Мається на увазі, що кожного дня можна було знайти у святках, списку вшанованння святих, того, хто «забороняє» працювати.*
Сербувала *— не починала роботи.*
«Супойський переказ» *козацтва записаний за словами чорноморських козаків Безклубого Л. П., який став у початку відтворення козацького бойового мистецтва, козацького Спасу. За оцінками деяких істориків та етнографів, «Супойський переказ» свідчить про події 5 тис. років до н. е.*
Побусурменилася *— прийняла віру мусульманську.*
Пригижкуватий вовк *— перевертень.*
Пригінчливі дні *— так у народі називали дні, наближені до важливих свят, тобто, у які необхідно обмежувати хатні справи, і не пригінчливі — лиш церква їх дотримується — не можна шити і прясти, а так все можна робити.*
Притрафунок *— випадок.*
Ужівка *— шнур.*
Характерник *— людина, яка наділена надприродними здібностями.*
Цебро *— відро.*
Шуліка *— коршун, хижий птах, у вигляді якого з'являється Чорнобог. У деяких регіонах України під час «розигрів» (перша неділя після Трійці) жінки таємно варили борщ, та йшли у гаї ганяти шуліку «до Бога», щоб він виконував їх побажання жіночого щастя.*

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Безклубий Л. З давніх звичаїв // У кн. Спас. Український звичай. — Запоріжжя: Запорозький Спас, 2000.
2. Велесова книга./ Ред. та упоряд. Лозко Г. С. — К.: «Такі справи», 2002.
3. Велесова книга: Славянские Веды / Пер. и прим. Д. М. Дудко. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002 (Серия «Антология мудрости»).
4. Войтович В. Українська міфологія. — К.: Либідь, 2002.
5. Войтович В. М. Сокіл-Род. Легенди та міфи стародавніх українців. — Рівно: Оріяна, 1997.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу. — К., 1991.
7. Ломацький М. Гуцульський світ. — Косів: Писаний камінь, 2005.
8. Дзиґа. Українські дитячі й молодечі народні ігри і розваги; Композиція П. Г. Черемського/ Укл.: В. І. Семеренський, П. Г. Черемський. — Х.: Друк, 1999.
9. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. — К., 1989.
10. Іван Сірко / Укл.: В. Л. Чуйко, Ю. М. Мушкетик, В. І. Сергійчук. — К., 1992.
11. Історичні витоки українського лицарства/ Ю.Фігурний. — К., Вид. дім. «Стилос», 2004.
12. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 т. — К.: Обереги, 1994.
13. Кобилюх В. О. Українські козацькі назви у санскриті. — Л.-К.-Дон., 2003.
14. Колеса Ф. Українські народні думи. — Львів, 1920.
15. Лозко Г. Волховник. Правослов. — К.: Сварог, 2001.
16. Лозко Г. С. Коло Свароже. Відновлені традиції. -- К.: Український письменник, 2004.
17. Лозко Г. С. Православні молитви до рідних богів. — К.:НКТ Світовид, 1995.
18. Лозко Г. С. Українське народознавство. — К.: «АртЕк», 2004.
19. Лозко Г. С. Українське язичництво. — К.: Український центр духовної культури, 1994.
20. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. — Вінніпег, 1981.
21. Мосенкіс Ю. Л. Трипільський праслов'янський словник української мови. — К.: Аратта, 2001.
22. Пилат В. С. Бойовий гопак. — Л.: Логос, 1999.
23. Притула О. Л. Українське бойове мистецтво «Спас». — Запоріжжя: Запорозький Спас, 2000.
24. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології. — К.: Укр. письм., 1993.
25. Ревуцький Д. Українські думи та історичні пісні. — К., 1919.
26. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. — М.: Наука, 1987.
27. Савур-могила. Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини / Упор. і приміт. В. А. Чабаненко. — К.: Дніпро, 1990.
28. Скульский А. М. Спас. — Николаев: ООО «Приват-Полиграфия», 1997.
29. о. Ксенофонт Сосенко. «Культурно-історична постать Староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора». Львів, 1928. — Київ СІНТО 1994.
30. Микола Ткач. Дерев Роду.— К.:МІШ «АНФАС»,1995.
31. Українські казки та легенди/ Укл. Григ. Петніков. — Сімферополь: Таврія, 1971.
32. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. — К.: Либідь, 1993.
33. Шаян В. Віра Предків Наших. — Гамільтон, 1987.
34. Шилов Ю. А. Гандхарва — арийский Спаситель. — М.: Сфера, 1997.
35. Шилов Ю. О. Джерела витоків української етнокультури. — К.: «Аратта», 2002.
36. Шилов Ю. А. Целитель. — К.: Аратта, 2003.
37. Шилов Ю. А. Истоки славянской цивилизации. — К.: МАУП, 2004.
38. Шилов Ю. А. Край ушедших лет. — К.: Аратта, 2004.
39. Шилов Ю. О. Про витоки космогонічних уяв запорожців // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина, — 1993. — Вип. II.
40. Шилов Ю. О. Арійські традиції запорожців // Козацьке лицарство — основа національного виховання. — К.: МАУП, 2004.
41. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. Т. 1-3. — К.: Наукова думка, 1989–1991

А також у книжці були використані матеріали з сайтів:

http//storinka_m.kiev.ua
http//kharakternyk.in.ua
http//www.folkart.kiev.ua
http//www.ukrfolk.kiev.ua

MYTHS AND LEGENDS OF THE UKRAINIAN PEOPLE

Very long time ago people began to transfer secret knowledge of the world, their appointment and meaning of the life to their descendants. This knowledge should have been protected, preserved against extraneous eyes and ears. Therefore the mankind has invented the most perfect way of transferring this exceptional information — by means of myths and legends.

Millenniums had passed before our mysteries — Christmas of the World, the Pancake week, Radunitsia, Rusalii, Ivan Kupala, and the Protection of the Virgin (Pokrova) — came to us.

How can we get into a content of the myth? We have to listen attentively to the carol songs (koliadky), to read fairy tales, to look narrowly at ornaments of the embroidered shirts and pysankys (ornamented eggs). Scientists make ancient things — archeological finds — talk. And here we make a mosaic of native belief of all these scraps, our — from our ancestors — knowledge of the world and about own place in it.

How far is our memory stretched? Concrete memory of events and the person are no more than for a life of two-three generations. Then the features of the live person are erased, and we remember only its action and a name to some extent. Legends (retellings) which people transfer to each other, dumas (Ukrainian folk ballads), which are performed by kobzars (Ukrainian folk singers), reflect those features of the hero which especially amaze or which are to explain his exclusiveness and value in our times. Therefore many different features can be overlapped on the features of the ancient hero, some heroes merge in a figure of a single hero which will be raised to the top of national honor.

Only in general participation to the sources the nation becomes united, strong and significant in the history of mankind.

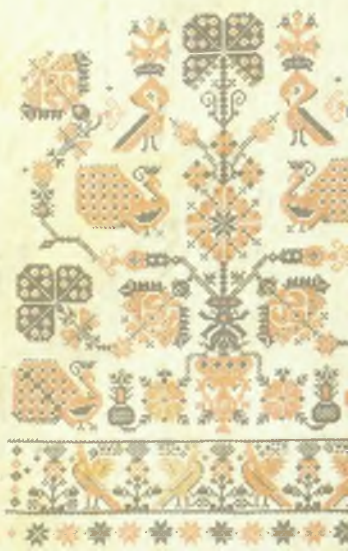

Науково-популярне видання
Для дітей середнього шкільного віку

Шейніна Олена Яківна

Міфи та легенди українців

ББК 82.3 Ук-6
Ш39

Відповідальний редактор І. В. Єфімова
Літературний редактор А. В. Руднєва
Дизайн та макетування О. О. Брюховецький
Коректор Т. С. Дорошенко
Художній редактор М. С. Жубр
Технічний редактор Г. В. Корнєєвець

Шейніна О.Я.

Ш39 Міфи та легенди українців. — Харків: «ТОРСІНГ ПЛЮС», 2009, — 95 с. іл.
ISBN 978-966-404-861-0

Книжка розповідає про стародавні вірування українців — втаємничені знання про світ, які крізь тисячоліття дійшли до нас у вигляді містерій — Різдво Світу, Масляна, Івана Купала, Покрова, у вигляді усної народної творчості — колядок, пісень, легенд, переказів, а також у вигляді орнаментів на вишиванках та писанках.

Книга буде корисною для читачів, які цікавляться історією та культурою України.

ББК 82.3 Ук-6

Підписано до друку 03.10.08. Формат 84x108 1/16. Папір крейдований. Гарнітура Peterburg.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,08 Наклад 3000 прим. Зам. № 8-1272.

Видання здійснено за ліцензією ФОП Шапіро М. В.

«ТОРСІНГ ПЛЮС»
Свідоцтво серія ДК № 2143 від 01.04.05 р.

З питань оптових поставок звертатися:
61057, м. Харків, вул. Сумська, 13; тел.: (057) 719-98-73, тел./факс: 717-10-26
E-mail: torsing_or@rider.com.ua, http://www.torsing.com.ua

Книга — поштою: 61057, м. Харків, а/с «Книжкова ліга»

Віддруковано у ВАТ «Харківська книжкова фабрика "Глобус"»
61012, м. Харків, вул. Енгельса, 11.
Свідоцтво ДК № 2891 від 04.07.2007 р.
www.globus-book.com

Міфи та легенди України

ISBN 978-966-404-861-0